

IJsselmeer

zomer 2016

B E R I C H T E N

Nieuws en informatie over de bescherming van IJsselmeer en Markermeer

Wouter Waldus, onderwaterarcheoloog:
wie Nederland wil begrijpen moet naar
het water kijken

De Randmeren: wandelen, visserij cultuur,
archeologie, bidders en koggen

Vissen in het IJsselmeer, Imares-biologe
Nicola Tien, vismigratie en de Afsluitdijk

Windpark Fryslân verpest het landschap

Luwtemaatregelen Hoornse Hop: IJsselmeervereniging dient kritische zienswijze in

Colofon

IJsselmeervereniging

Opgericht in maart 1972

Postadres, ledenadministratie en website:
Huizingastraat 4,
2313 PW Leiden

Telefoon: 071-5144378
Email: info@ijsselmeervereniging.nl
Website: www.ijselmeervereniging.nl

Lidmaatschap:
Het lidmaatschap kost €25,- en gaat u
aan voor 1 jaar en opzeggen kan alléén
schriftelijk uiterlijk 1 maand voor het
einde van het kalenderjaar.

Kamer van Koophandel: 40624019
rekeningnummer bij de Rabobank:
IBAN: NL57RAB00138365164
De IJsselmeervereniging is door de belas-
tingdienst erkend als Algemeen Nut
Beogende Instelling (ANBI-status)

Nummer 2016/2
ISSN: 1571-9448

Redactie:
Frans de Nooy, Angèle Steentjes,
Barbara van Beijma, Jeroen Determan,
Sipke Baarsma en Kees Schouten
(hoofdredacteur)

Eindredactie: Angèle Steentjes en
Jan Verberne

Foto's van: Jeroen Determan,
Anneke Immink, Angèle Steentjes,
Kees Schouten en Rini Kikkert

Met medewerking van:
Willem Goudswaard, Soemini
Kasanmoentalib, Marten Bierman,
Auke Wouda, Lex Wapenaar en Jan
Bolling

Productie:
Twin Media B.V., Culemborg

Inhoud

- Colofon; Van de redactie 2
- Van de Voorzitter; In memoriam Jan Baron 3
- Actuele ontwikkelingen 4
- Oude tijden herleven door nieuwe vischafslag 7
- Van Spakenburg naar Hertog Reijnout, een Zuiderzeewandeling 11
- Maritiem archeoloog Wouter Waldus: 'Wil Nederland zichzelf begrijpen, dan moet het naar het water kijken' 13
- Geen boten in de laatste 150 meter van de Kampense bypass 16
- Imares-biologe Nicola Tien: 'De overheid moet bepalen wat een goede visstand is' 18
- Vissen in het IJsselmeer: ontstaan, opkomst en ondergang van de Zuiderzeevervisserij 21
- Visvriendelijker spuien is een groot succes 25
- Visrivier: commentaar bij commentaar 27
- Zeuntjes, column Lex Wapenaar 28
- Windenergie verpest het open IJsselmeerlandschap en de natuur steeds meer 30
- Onderwaterarcheologie van het Hoornse Hop 32
- Uitgewoond, column Marten Bierman 36

Van de redactie

Randmeren geen randverschijnsel

In dit nummer van *IJsselmeerberichten* besteden we expliciet aandacht aan de Randmeren. Over de woekerende waterplanten is inmiddels genoeg gezegd: er moet systematisch worden gemaaid, anders verlanden de Randmeren op termijn en groeit het vasteland vast aan de polders, wat voor de historische steden en dorpen een ramp zou zijn. Harderwijk en Spakenburg doen in ieder geval hun best om de visserijcultuur zichtbaar te houden. Onlangs werd bij Kampen – in de IJssel – een verrassend goed bewaarde kogge geborgen en maritiem archeoloog Wouter Waldus legt uit dat ons verleden voor een belangrijk deel onder water zit.

Vissen in het IJsselmeergebied

Een belangrijke graadmeter voor de stand van de natuur in het IJsselmeergebied is de visstand. Waterkwaliteit en het voorkomen van de planten, vissen, schaal- en schelpdieren en micro-organismen bepalen ook de overlevingskansen van met name de vogels in het IJsselmeergebied. Dit alles hangt ten

nauwste samen met een 'goede' visstand. Wat een goede visstand is dachten wij wel te kunnen vragen aan de biologen van onderzoeks-intituut Imares, adviseurs van de rijksoverheid op dit gebied. Nicola Tien (spreek uit Tjèn) legt uit dat dit echt een vraag voor de politiek is. Redactielid Barbara van Beijma duikt in de roemrijke geschiedenis van de Zuiderzeevervisserij en komt tot een heldere conclusie: stoppen met vissen. Dat geldt wat mij betreft ook voor de sportvisserij, want dat is pers slot van zaken toch een gruwelijke hobby. En wat zijn de succesvolle initiatieven om de visstand weer op peil te houden?

Don Quichot, Nimby of Klimaatsepticus. Dat zijn zowat namen die je opgeplakt kunt krijgen als je kritisch staat tegenover windturbineparken in het IJsselmeer. Samen met vele anderen doet de IJsselmeervereniging een poging de ergste ontwikkelingen te voorkomen. Auke Wouda praat u bij en roept u op een bijdrage te leveren om een serieuze second opinion te geven tegenover het voorgenomen rijksbeleid.

Kees Schouten

Voorwoord

Helaas moet ik beginnen met droevig nieuws. Op 6 mei jl. is ons oud-bestuurslid Jan Baron overleden. Bijna 25 jaar is hij betrokken geweest bij eerst de VBIJ en later de IJsselmeervereniging. Elders in dit blad leest u een In memoriam.

Een belangrijke zaak waarover ik u wil informeren is de relatie van de IJsselmeervereniging met Stichting Het Blauwe Hart. Het Blauwe Hart is de koepelorganisatie van niet-gouvernementele organisaties die gezamenlijk willen opkomen voor de kwaliteiten van het IJsselmeergebied. Deze organisatie is van vijf oorspronkelijke partners uitgegroeid tot nu acht partners. Binnen dit samenwerkingsverband is de IJsselmeervereniging de enige organisatie die louter met vrijwilligers werkt en die ook vaak wat anders aankijkt tegen bepaalde ontwikkelingen in het IJsselmeergebied. Dit heeft in de afgelopen jaren regelmatig tot wrijvingen geleid. Tijdens de laatste ALV in maart jl. is al iets gezegd over de problemen die dat geeft in het samenwerkingsverband en dat het bestuur van de IJsselmeervereniging zich beraadt over de wijze waarop onze samenwerking moet worden gecontinueerd. In de ALV is afgesproken dat indien het bestuur van de IJsselmeervereniging een belangrijke verandering in de samenwerkingsrelatie overweegt, het dit eerst zal bespreken in een speciaal bijeen te roepen ALV.

Jos Teeuwisse, voorzitter

In memoriam Jan Baron

Op donderdag 12 mei jl. hebben familie, vrienden en collega's van Jan Baron, tijdens een mooie afscheidsbijeenkomst in de Grote Kerk in De Rijp, Jan herdacht. De geest van Jan was nog sterk, maar zijn lichaam was op, Jan leed al langer aan ernstige hartklachten. De IJsselmeervereniging was heel belangrijk voor Jan en Jan was heel belangrijk voor de IJsselmeervereniging. Hij was een echte verenigingsman. Al begin jaren negentig kwam hij in de beleidsraad van VBIJ, in 2002 werd hij bestuurslid. In 2014, na twaalf jaar, trad hij daaruit terug, maar hij bleef tot aan zijn overlijden adviseur van het bestuur en was dit jaar nog bij verschillende vergaderingen aanwezig. Hij heeft een roerige periode in het bestaan van de VBIJ meegemaakt, waaronder de omvorming van VBIJ naar IJV en Het Blauwe Hart. Voor zijn grote verdienste voor de IJsselmeervereniging en het IJsselmeer kreeg hij in 2012 een koninklijke onderscheiding.

Door zijn lange staat van dienst bij de IJsselmeervereniging beschikte hij over een enorme dossierkennis. Daarbij kon hij slecht tegen halve waarheden en beet hij zich dan ook stevig vast in de zaken die hij voor de vereniging behartigde. Boven alles was Jan ook een beminnelijke man: zacht op de relatie, maar hard op de inhoud. We verliezen in Jan een bescheiden, betrokken en gepassioneerde collega en wij zullen hem in vele opzichten missen. Tijdens de afscheidsbijeenkomst heb ik het volgende gedicht voorgedragen omdat het goed weergeeft waar Jan voor stond.

Jos Teeuwisse, voorzitter

IJsselmeer

*Wilt u de wijdte bewaren?
Met in de verte alleen maar die boei?
Of die oever met al z'n historie?
En dáár nooit respectloos geknoei?*

*Wilt u de wijdte bewaren?
van ons Marker- en IJsselmeer?
Vecht dan voor een reeks strenge regels:
Voor verstandig behoud en beheer!*

*Kortzichtige bestuurders en bouwers
Behoudt toch de verte, het water,
Tast ons cultuurgoed niet aan,
Maar beheer het respectvol voor later!*

Gedicht van Margreet Kolkman uit VBIJ 1972-2002.

Actuele ontwikkelingen

Gebiedsagenda 2050 IJsselmeergebied

Al weer een klein jaar geleden nam het ministerie van Infrastructuur en Milieu (I en M, met minister Melanie Schultz van Haegen) het initiatief tot het opstellen van een gebiedsagenda 2050 voor het IJsselmeergebied. Met het beleidsinstrument 'adaptieve beleidsagenda' streeft het ministerie naar afstemming, samenwerking en beleidscoördinatie met betrokken (mede)overheden en maatschappelijke partners op of in een bepaald gebied. Het 'adaptieve' wordt vooral gezocht in het niet te ver vastleggen van de agenda, maar ruim baan geven aan 'voortschrijdend inzicht'.

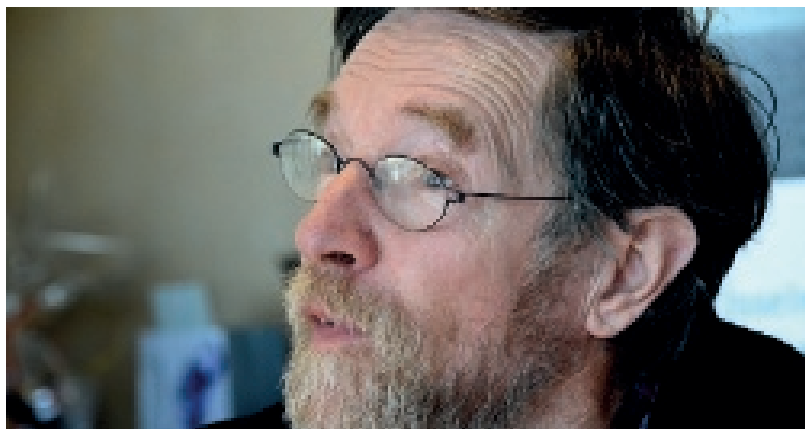
Voor de ontwikkeling van de gebiedsagenda voor het IJsselmeergebied worden momenteel 'gebiedsdialogen' gehouden over de thema's 'Natuur-, waterkwaliteit, drinkwatervoorziening, visserij en recreatie' en 'Energie, water en landschap en cultuurhistorische waarden'.

De IJsselmeervereniging, die altijd heeft gepleit voor een samenhangend beleid en beheer van het IJsselmeergebied, is heel blij met dit initiatief en vanuit de kring van onze vereniging nemen we ook deel aan de dialogen. Omdat het proces niet tot een nieuwe bureaucratie mag leiden, moet alle samenhang op vrijwillige basis tot stand komen. Het zal moeten blijken of vrijwillig hier niet blijft steken in vrijblijvend. Het proces zal op z'n minst tot samenhang leiden van het ministerie van I en M, onder wiens jurisdictie ook Rijkswaterstaat figureert.

De ledenvergadering: Stichting Het Blauwe Hart en de IJsselmeervereniging

Tijdens de laatste ledenvergadering van maart 2016 werd uitvoerig gesproken over de relatie tussen de IJsselmeervereniging en Stichting Het Blauwe Hart. Er zijn complicaties in de samenwerking, omdat de IJsselmeervereniging niet meer in staat is dezelfde financiële bijdrage te leveren als de overige (veel grotere) organisaties. Onze vereniging wil en kan nog 10.000 euro per jaar bijdragen. Ook groeit er een flink visieverschil over beleid en functioneren van Stichting Het Blauwe Hart. De IJsselmeervereniging voelt zich

als oprichter van de stichting verantwoordelijk voor een goede samenwerking met haar partners in het IJsselmeergebied, maar de liefde lijkt van één kant te komen en dus is het de vraag of onze vereniging deel kan blijven uitmaken van het samenwerkingsverband. De besprekingen hierover verlopen niet gemakkelijk, ondanks inspanningen van meerdere bestuurders van onze vereniging. Op dit moment overweegt het bestuur van de IJsselmeervereniging zijn positie en het zal binnenkort hierover met de leden in contact treden.

Penningmeester IJsselmeervereniging Auke Wouda.

Fons Elfering op de ledenvergadering.

Leuke dingen voor de Markermeerdijk

IJsselmeerberichten besteedt regelmatig aandacht aan de ontwikkelingen rondom de aanpak/renovatie van de historische Markermeerdijk tussen Hoorn en Durgerdam. Het Hoogheemraadschap Hollands Noorderkwartier en Rijkswaterstaat doen al enige tijd onderzoek naar wat er nu precies aan de dijk moet gebeuren. Bij dat onderzoek spelen

de bewoners van het achterliggende gebied (Gemeente Waterland en omgeving) een belangrijke rol. Aangevoerd door een aantal BN'ers, onder wie ruimtereiziger André Kuipers, spreken bewonersorganisaties een hartig woordje mee. Een belangrijk fenomeen hierbij was de 'bewezen sterkte' van de dijk, die op veengrond ligt. Het laatste on-

derzoek hiernaar levert uitkomsten die op zijn minst voer zijn voor discussie of er wel iets aan de dijk moet worden versterkt.

De Provincie Noord-Holland heeft in ieder geval 20 miljoen euro extra vrijgemaakt voor het mooier en leuker maken van de dijk, want het is een drukbezochte toeristische attractie.

Luwtemaatregelen Hoornse Hop: IJsselmeervereniging dient kritische zienswijze in

Onze adviseur Jan Baron woonde op 16 februari 2016 de presentatie bij van het door Rijkswaterstaat uitgekozen voorkeursalternatief voor de luwtemaatregelen in het Hoornse Hop. Dit was het sluitstuk van een cyclus van vier bijeenkomsten met alle betrokken maatschappelijke groepen en belanghebbenden. Bij dit soort grote projecten is men namelijk wettelijk verplicht tevoren met de zogeheten 'stakeholders' te overleggen. Gekozen is voor de variant Archipel Oost, omdat deze variant het meest bijdraagt aan de hoofddoelstelling, het creëren van luwte. Het voorkeursalternatief staat omschreven in het lijvige *Verkenningenrapport Luwtemaatregelen Hoornse Hop*. Archipel Oost bestaat uit een reeks eilanden die enkele kilometers uit de kust van Hoorn zullen worden aangelegd, een plek die tot de gemeente Lelystad behoort. De gemeente Hoorn is niet onverdeeld gelukkig met dit project, maar men denkt dat het niet meer tegen te houden is. Jan Baron heeft op die aanvankelijk matte en gelaten vijfde bijeenkomst de discussie geëntameerd over het nut en de mogelijke alternatieven:

Impressie van luwte maatregel in de Hoornse Hop.

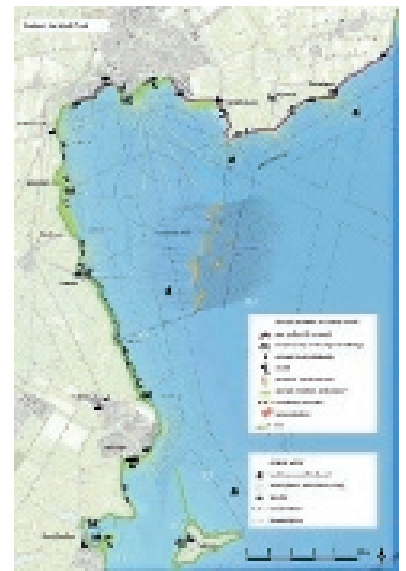
Hij schrijft in zijn verslag van die dag: 'Ik wilde discussie over het hoe en waarom. Over eventuele andere, betere oplossingen. Ik ben toen zo brutaal geweest het woord te vragen en heb vervolgens een pleidooi gehouden over de meer fundamentele oplossing. Onze wens tot het doorsteken van de Houtribdijk heb ik hartstochtelijk aan de orde gesteld. Ik ben zelfs zover gegaan duidelijk te stellen dat de voorgestelde luwtemaatregelen hooguit een tijdelijke oplossing bieden en dat er in feite niets gedaan wordt aan de steeds maar groeiende slibproductie. Daar doe je dus door dergelijke projecten niets

aan. Groot applaus in de zaal, de discussie werd meteen veel opener en inhoudelijker.'

Vanaf 23 mei ligt nu de Notitie Reikwijdte en Detailniveau (NRD) voor vier weken ter inzage bij de gemeentes Lelystad en Hoorn en de provincies Noord-Holland en Flevoland. Dit is de eerste stap in de procedure van vergunningverlening, waarop door belanghebbenden een reactie kan worden ingediend. De NRD formuleert wat onderzocht moet worden in de op te stellen milieueffectrapportage (MER). De notitie geeft ook aan welke alternatieven onderzocht moeten worden, welke milieuaspecten en op welk

detailniveau. De MER is noodzakelijk voor meerdere vergunningen: Natuurbeschermingswetvergunning, ontgrondingvergunning (er komt een zandwinningsput), ontheffing Flora- en faunawet en Projectplan Waterwet. Door de ligging in het Markermeer, dat Natura 2000-gebied is en tevens deel uitmaakt van de Europese Ecologische hoofdstructuur (EHS), moet er ook een 'passende beoordeling' opgesteld worden. Van belang is ook dat het nodige archeologisch onderzoek wordt gedaan, omdat het Hoornse Hop vol ligt met resten van schepen, in zee verdwenen dorpen en prehistorische nederzettingen. Het totale budget voor de Luwtemaatregelen Hoornse Hop is nu 14,4 miljoen euro, waarvan op verzoek van de provincie 500.000 euro voor toeristische maatregelen – stranden, parkeerplaatsen, fietspaden – zijn

meegenomen, de zogeheten 'meekoppelprojecten'. Het is heel zinvol om vanuit meerdere kanten en belangengroepen zo veel mogelijk alternatieven en te onderzoeken milieuaspecten voor de MER aan te dragen. De IJsselmeervereniging is uitgesproken tegenstander van nog meer onnodige eilanden in het Markermeer, vooral nu vaststaat dat ze ecologisch niet zullen opleveren waarvoor ze formeel bedoeld zijn. De IJsselmeervereniging zal in elk geval een zienswijze – voor 20 juni – indienen vanuit onze langetermijnvisie, die zich richt op een dynamisch ecosysteem en een doorlaatbare Houtribdijk. Dit is het visionaire idee van de voorzichtige terugkeer naar het vroegere estuariumkarakter van het IJsselmeergebied. Deze visie is indertijd uitgewerkt door onze vereniging

Voorkeursvariant "Archipel oost"

en zorgvuldig onderbouwd met feiten.

www.hoorn.nl/Openbare-bekendmakingen

Jan Baron, silver swan

Sinds het overlijden van Jan Baron ontbreekt een belangrijk en zeer gewaardeerd lid en bestuurder van onze vereniging in ons midden. Bij de afscheidsdienst droeg Soemini Kasanmoentalib, secretaris van het bestuur van de IJsselmeervereniging, een gedicht voor:

*Jan, je bent eigenlijk een zwaan.
Ja, dat koninklijke dier, de leeuw
onder de watervogels.
Die schijnbaar moeiteloos de golven
doorklieft.
Lankmoedig en licht, maar ook
strijdbaar als iets dierbaars op het
spel staat!
Lelijke jonge eendjes groeien onder
zijn vleugels uit tot de elegante,*

*helderwitte gestalte.
Ultiem symbool van trouw, van
standvastigheid.
De zwaan staat in het wapen van
De Rijk en van alle dorpen van
Waterland.
De zwaan zou het embleem van je
geliefde IJsselmeer moeten zijn.
Jan, jij weet hoezeer de openheid
en de ruimte van node zijn voor ons
geestelijk voortbestaan.
Zodat we elkaar niet allemaal de
tent uitvechten in dit kleine land.
Jij hebt een natuurlijke verwant-
schap met de open ruimte,
want je bent een echte vrije geest.
En de geest is ruimte:
ruimte om adem te halen,
ruimte om ons hart te openen,
ruimte om over de horizon te rei-
ken,
ruimte om herinnerd te worden aan
onze vrijheid.
Stijg op, bevlogen wezen. Wat
zullen we je missen. ■*

Oude tijden herleven door *nieuwe vischafslag*

Een nieuwe visafslag bouwen terwijl er geen vis meer aangevoerd wordt? In Harderwijk vinden ze dat het zin heeft. Daar is op 16 april 2016 een spiksplinternieuwe visafslag annex botterloods geopend. Harderwijk heeft een rijke visserijhistorie en die moet levend gehouden worden en doorgegeven aan het nageslacht, vindt een grote groep vrijwilligers onder leiding van Fred Zoer.

Jan Bolling
Foto's: Anneke Immink

Molen de Hoop aan de Vissershaven, links de "Vischafslag"

Botterloods en visafslag is ook een leerwerkplaats.

Het begon allemaal met de Harderwijker Botterstichting, die in 1981 is opgericht door een paar voortvarende Harderwijkers. Tot dan was er weinig dat nog herinnerde aan de roemruchte tijd toen Harderwijk een belangrijke vissersvloot had die de haven uit voer om de Zuiderzee en later het IJsselmeer te bevissen. Die vloot bestond uit botters: vissersschepen met een platte bodem, geschikt om de niet al te diepe Zuiderzee te bevaren.

De Botterstichting beijverde zich om fondsen te werven om een botter aan te kopen. Die werd gevonden in Elburg, waar nog een originele, weliswaar sterk verwaarloosde botter lag. Met toestemming van de verkoper werd hij omgenummerd tot de HK172. Hij is volledig gerestaureerd en ligt nu prominent aangemeerd aan de kade bij de botterloods.

Veilen

De stichting wilde ook de visafslag weer laten herleven. Voordat de Afsluitdijk van Zuiderzee IJsselmeer maakte, was het hoofdzakelijk haring en ansjovis die op de Harderwijker visafslag werd aangevoerd. Bekend waren de Harderwijkers, een koud gerookte bokking. Toen het water langzaamaan zoet werd door de afsluiting van de Zuiderzee, werden het paling en

snoekbaars die de visafslag passeerden. Harderwijk werd de belangrijkste haven van het IJsselmeer waar het om paling ging. Er ging heel wat paling over de klok in die tijd.

Fred Zoer is voorzitter van de Stichting Vischafslag Harderwijk. Hij is opgegroeid tussen de vissers en wil graag iets van deze historie bewaren. 'Veilen is een serieus spel, daar hoort ook bij het gerucht te verspreiden dat de vangst wat tegenvalt om de prijs op te drijven. Nog iets dat bij het spel van het veilen hoort, is de ongeschreven wet dat iedereen de kaken stijf op elkaar houdt over de kwaliteit van de vis; daar zeg je niets over, omdat dit de prijs kan beïnvloeden.'

De prijsnotering werd altijd aangegeven in ponden. Je spreekt op de visafslag van 100 pond paling en niet van 50 kilo. Bij het begin van de veiling werd er geloot wie als eerste zijn paling moest aanbieden. Nadat de startprijs was vastgesteld liet de afslager de klok lopen, met een druk op de knop liet de afnemer de klok stoppen en was hij koper van de partij vis. Na de veiling werd de paling door de koper naar een rokerij gebracht en daar waren er nogal wat van in Harderwijk. De Noord-Brabanders waren zeer grote afnemers van gerookte paling, omdat er tijdens de kermis- en in die provincie veel paling werd gegeten. Toen

begin jaren zestig van de vorige eeuw Oost-Flevoland droogviel, was dat het einde van de vischafslag. Zoer: 'Na de afsluiting van de Zuiderzee was het aantal vissers al behoorlijk afgenomen, maar de drooglegging van Flevoland was het definitieve einde van de beroepsgroep.'

Harderwijker botter

Met alleen een paar aangemeerde bidders en een loods houdt je de kennis van het bouwen van een botter niet vast. Fred Zoer van de Harderwijker Botterstichting geeft aan dat een leerwerkplaats in de botterloods een wens is die een grote kans heeft om te worden gerealiseerd. De Harderwijker botter is een Oostwalbotter, dat wil zeggen dat hij wat minder diep steekt dan de Westwalbotter. Oostwal moet je hier ruim zien, het gaat globaal om het gebied tussen Vollenhove en Harderwijk waar het water niet al te diep was. Zoer: 'De bouw van een botter is eigenlijk maatwerk. Het gaat erom wat de opdrachtgever met zijn botter voor ogen heeft. Er is dan ook geen botter gelijk aan de andere, hij is zelfs niet symmetrisch. Het bouwen van een botter begint met het uitzoeken van het hout. Door de gebogen vorm van de spanten is het zaak om eikentakken uit te zoeken die al min of meer de vorm van de spanten hebben, zodat daar de juiste vorm uit gezaagd kan worden. De romp van de botter wordt van eikenhout gemaakt vanwege de hardheid van dat hout. De mast evenwel wordt gemaakt van grenenhout, omdat daar meer veerkracht in zit. Voorlopig gaat men beginnen met een wrak te restaureren. In Friesland ligt in een weiland een wrak dat naar Harderwijk gehaald zal worden om weer in de oorspronkelijke staat te worden teruggebracht.'

Boven: De bouw van een botter is maatwerk.

Linksonder: Fred droomt van een educatief centrum over het leven van de paling.

*Veilen is een
serius spel.*

Eenden

Al voor de afsluiting van de Zuiderzee hadden veel vissermannen naar een ander middel van bestaan uitgekeken. Ze hadden wel in de gaten dat het met de visserij op de voormalige binnenzee bergafwaarts zou gaan. Opvallend is dat de Volendammers het hoofdzakelijk zochten in de vishandel via een winkel – denk daarbij aan de Volendammer Vishandel in veel steden – terwijl de Spakenburgers hun brood zagen in de marktverkoop van vis. De Urkers zochten hun heil in het grote werk op de Noordzee en de Harderwijkers bleven dicht bij hun woonplaats, zij fokten eenden. Daarbij ging het zowel om het vlees als om de eieren. Als je voor de Tweede Wereldoorlog en vooral vlak daarna in de buurt van Harderwijk kwam, zag je overal de lage hokken met uitlooppennen voor de eendenfokkerij. De eendenfokkerij stond dicht bij de visserij dan ogenschijnlijk misschien lijkt. Het kleine spul, eigenlijk bijvangst en nest genoemd, dat de visserman met de netten omhooghaalde, was prima voer voor de eenden.

Educatie

Dit is nu allemaal verleden tijd, de eendenfokkerij is praktisch verdwenen. Met de bouw van een nieuwe visafslag willen Fred Zoer en zijn mannen de herinnering aan de Harderwijker visafslag in ere houden. Er is een

botterloods gebouwd met daarin een visafslag.

Zoer: 'Het spel van het veilen wordt gespeeld met visgerelateerde producten. Er zijn een klok en een afslager en de deelnemers kunnen door middel van een druk op de knop aangeven dat ze koper zijn van het geveilde product. De deelnemers van de veiling zitten op banken die trapsgewijs oplopen om goed zicht op de klok te hebben. Het gaat ons echter hoofdzakelijk om het educatieve aspect van deze activiteit.'

De botterloods met daarin de visafslag heeft een mooi plaatsje in de stad gekregen, vlak bij de molen aan de haven. Een terrasje biedt goed zicht op de aangemeerde bidders met op de achtergrond een pittoreske ophaalbrug.

De ambitie van Fred en zijn mannen is daarmee niet ten einde. Fred droomt van een centrum of museum waar het leven van de paling op een educatieve wijze wordt weergegeven en hij mikt daarbij vooral op scholieren. 'In Harderwijk staan ze inmiddels te popelen om de vele bezoekers die ze verwachten te ontvangen om de historie van de visserij van Harderwijk te laten beleven.' ■

Info

www.vischafslagharderwijk.nl

info@vischafslagharderwijk.nl

Van *Spakenburg* naar *Hertog Reijnout*

Een deel van het Zuiderzeepad loopt langs de randmeren, zoals de wandeling van Spakenburg naar de 'Hertog Reijnout', het enige nog werkende (stoom)gemaal in Europa met buitenschepraderen. Is lopen niet 'jouw ding', dan kun je het gemaal per fiets, auto of boot bereiken. De Hertog heeft een eigen aanlegsteiger aan de hoofdvaarroute in de randmeren.

Angèle Steentjes
Sipke Baarsma

Dat er zo veel mogelijkheden waren om het gemaal van Hertog Reijnout te bereiken, wisten wij niet toen wij onze auto in Spakenburg parkeerden. Ons wandelboekje *Zuiderzeepad. Wandelen rond het gouden hart van Nederland* vermeldt natuurlijk de mogelijkheden te voet.

Fonteinkruid

Na even zoeken in de straatjes van Spakenburg vinden wij al snel de dijk richting het gemaal. Lopend over de dijk zie je aan de overkant van het Nijkerkernauw de kust van zuidelijk Flevoland met een flinke jachthaven en hoogbouw. Wij passeren een oude tankversperring uit de Tweede Wereldoorlog, die niet vergeten is gezien de verwelkte bloemen die er tegenaan liggen.

Aan de landkant van de dijk zie je weilanden met een aantal grote plassen. Dit zijn volgens ons wandelboekje doorbraakkolken. In 1916 brak de dijk door. In die nacht werd in Spakenburg een kind geboren dat koningin Wilhelmina als petekind aannam. We passeren een gedicht van Ingmar Heytze dat gemaakt is om de recente versteviging van de dijk te vieren.

Opvallend is dat in ons wandelboekje het fonteinkruid wordt bejubeld. Volgens de schrijvers is dit geliefd voedsel voor de kleine zwaan uit Rusland die in de winter hier neerstrijkt. Door de vervuiling van het water verdrongen de algen het fonteinkruid. De zwanen gingen volgens de schrijvers om die reden maar gras eten. Alleen zit daar twintig

maal minder zetmeel in en daarom zijn de auteurs blij dat het fonteinkruid sinds kort weer prima gedijt. De zwanen hebben nu weer goed eten, al begrijpen de auteurs dat de watersporters niet blij zijn met de terugkeer van het fonteinkruid.

Stoomgemaal

Na 4,5 kilometer komen wij bij het Nijkerker stoomgemaal Hertog Reijnout. In 1983 werd het dagelijks malen op stoom overgenomen door een elektrisch gemaal. Maar het in 1985 gerestaureerde stoomgemaal draaide in 1996, 1998 en 2010 nog mee, omdat het elektrische gemaal de hoeveelheid water in de polder niet de baas kon.

We hebben geluk: het is een van de maaldagen. Een beetje verwarrende

Maaldag bij het Nijkerker stoomgemaal Hertog Reijnout.

De hertog heeft een eigen aanlegsteiger.

*Links:
Op een maaldag
komen altijd veel
bezoekers af.*

*Rechts:
Het elektrisch
gemaal is veel
kleiner dan
zijn "stomende"
collega.*

*Links:
In de oude haven
van Spakenburg
liggen gerestau-
reerde botters.*

*Rechts:
Vanuit de
serre heb je een
prachtig uitzicht
over de polder
Arkemheen.*

term, maar bij de Hertog betekent dit dat het stoomgemaal draait. De vrijwilligers steken 's ochtends de stoommachines met hout aan en gaan vervolgens over op kolen. Uitvoerig geven zij uitleg aan de vele bezoekers die allerlei vragen hebben over de ketel, de bewegende delen, het malen en de stoom uit het rooster.

Wie minder met stoom heeft, kan naar de kolenloods. Hierin zit het bezoekerscentrum van de polder Arkemheen, waarin het stoomgemaal gelegen is. Op de maaldagen worden meestal ook activiteiten georganiseerd door het bezoekerscentrum van dit nationale landschap, zoals vogelexcursies in de polder op deze tweede pinksterdag.

Arkemheerpolder

De polder Arkemheen is een van de oudste polders van Nederland.

In 1356 gaf hertog Reinoud III van Gelre toestemming om het gebied te bedijken. De polder is vooral bijzonder omdat er nooit een ruilverkaveling is geweest. De oorspronkelijke verkavelingsstructuur is nog aanwezig, met de bochtige sloten die ontstonden als slenken van de getijdestromen van de Zuiderzee. In een serre achter het gemaal hebben bezoekers een prachtig uitzicht over deze polder.

Helaas kunnen we niet pinnen. Koffie zit er niet in. Op de terugweg valt ons op hoe klein het elektrische gemaal is in vergelijking met zijn 'stomende' collega en veel minder interessant om naar te kijken. Technische hulpmiddelen worden steeds kleiner, maar daardoor is er ook minder interessants om te zien.

Ijs

Met tegenwind en met prachtige wolkenluchten lopen wij weer terug

naar Spakenburg.

We besluiten koffie te vergeten en voor het ijs te gaan in Mink's IJssalon de Spatel, met uitzicht op de gerestaureerde botters in de mooie oude haven van Spakenburg. Tot onze verrassing bleek dit ook een bedrijf met een lange historie. Al bijna honderd jaar zorgt deze familie voor ijs in Spakenburg en omgeving. Eerst met handkarren de markten langs en later met moderne ijskarren. In 2011 werd deze salon geopend, maar nog steeds rijden zij 's avonds met karren door het dorp om ijs te verkopen. ■

Op 13 augustus 2016 is er bij het Nijkerker stoomgemaal Hertog Reinoud een ministoomdag, met allerlei stoommodellen. Meer informatie hierover en over de maaldagen en andere activiteiten: www.bezoekarkemheen.nl

'Wil Nederland zichzelf begrijpen, *dan moet het naar het water kijken*'

In februari 2016 werd de IJsselkogge bij Kampen gelicht uit de bodem van de IJssel. Het was de eerste keer dat in Nederland een grootschalige scheepsarcheologische berging plaatsvond van een wrak onder water. Wouter Waldus, maritiem archeoloog, was projectleider van deze operatie. 'Wij realiseren ons te weinig dat onze scheepsbouw en handel over het water Nederland heeft gevormd. Ik hoop dat de IJsselkogge bijdraagt aan de bewustwording dat de geschiedenis van ons land en onze welvaart nauw verbonden zijn met het water.'

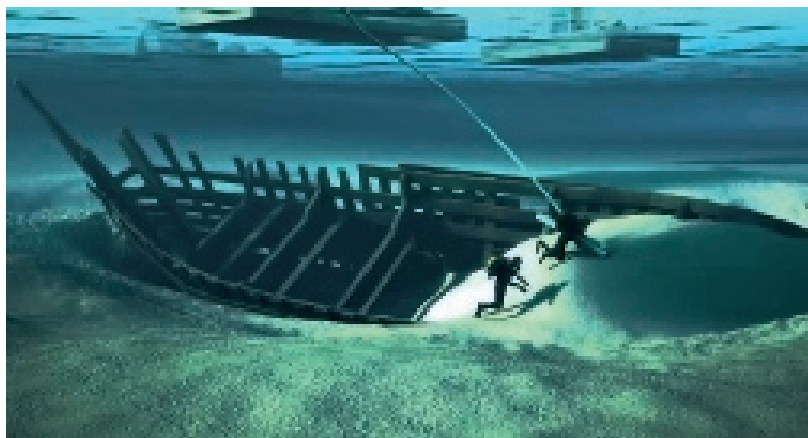
Tekst: Angèle Steentjes

Beelden: foto Kampen en Periplus Archeomare

Van jongs af was Wouter Waldus geïnteresseerd in archeologie. Hij groeide op in Leiden en liep regelmatig rond in het Museum van Oudheden. Later kwam er de belangstelling voor boten bij. Hij koos daarom voor de maritieme archeologie, een vak waarin hij beide passies kan combineren. Aan de Rijksuniversiteit Groningen onderzoekt Waldus de rol van de binnenvaart van 1550 tot 1700. Daarnaast werkt hij bij het bedrijf ADC, de opvolger van de uitvoerende tak van de voormalige Rijksdienst voor Oudheidkundig Bodemonderzoek. Het uitvoeren van archeologisch onderzoek is sinds een aantal jaren geprivatiseerd. Waldus: 'Het is een uitvloeisel van de Wet van Malta (1992), waarin werd vastgelegd dat bij bouwprojecten ook gelegenheid gegeven moet worden voor archeologisch onderzoek. Dit betekende meer archeologisch onderzoek en besloten werd dat dit beter door het bedrijfsleven kon gebeuren.'

Verhaal

Iedere archeoloog hoopt in zijn carrière op een vondst die een ander licht werpt op de geschiedenis. Voor Waldus is dat de vondst van de IJsselkogge. Het schip, dat in 2011 werd ontdekt bij Kampen, heeft bijna zes eeuwen onder water gelegen. 'Wat mij vooral fascineert is het verhaal achter zo'n schip. Wat konden wij in de Hanzeperiode, toen de kogge voer, in Nederland? Hoe leefden wij? Wie bouwden dit schip? Wie voeren ermee? Nu gebruiken wij al onze denkkraft voor ict, vroeger benutten wij die voor de scheepsbouw en de handel over zee.'

Animatie van de IJsselkogge op de bodem van de IJssel.

Lichting IJsselkogge.

1. Wouter Waldus.
Foto: Flevopost

2. Wouter Waldus
aan het werk bij
de berging van de
IJsselkogge.
Foto: Dick Vos

3. De Kamper
Kogge, een replica
in volle glorie!

Het verhaal begint voor Waldus al onder water bij het duiken naar de bodem. 'Eerst vind je een paar balken, vervolgens meer delen van het schip en stukje bij beetje geeft de bodem een wrak als de IJsselkogge prijs.' Het verhaal wordt verder verteld door het wrak zelf. 'Over de Hanzeperiode is veel minder bekend dan over de Gouden Eeuw. Het schip onthult via zijn constructie over de stand van de technologie en over de handel en economie.' De vondst van de IJsselkogge was een gevolg van het programma Ruimte voor de Rivier van Rijkswaterstaat. Een van de maatregelen is het verdiepen van de IJssel over een aantal kilometer. Voordat de werkzaamheden zouden beginnen is de bodem gescand met sonarapparatuur voor eventuele archeologische vondsten. Bij Kampen werd 'iets gezien'. 'Uiteindelijk bleek het een unieke vondst te zijn en wel een goed geconserveerde 15e-eeuwse kogge. Het schip is grotendeels behouden gebleven, omdat het volledig afgedekt in het zand lag. Hierdoor was het bijna luchtdicht verzegeld en blijft bijna alles bewaard.'

Middeleeuws watermanagement

Waarom de kogge op die plaats in de IJssel lag, is weer een ander deel van het verhaal. Waldus denkt niet dat een schipbreuk de oorzaak was, omdat het schip nog grotendeels intact was. 'Bij een schipbreuk breekt een schip open, drijft alles weg en vind je er weinig van terug.' Geopperd is dat er sprake kan zijn van een scheepskerkhof, omdat naast de kogge ook een punter en een aak zijn gevonden. Waldus betwijfelt dit. 'Die schepen bevinden zich meestal in dode rivierarmen en daar was hier geen sprake van.' De optie dat het een bruggenhoofd kan zijn, verwerpt Waldus eveneens. 'In de archieven van Kampen uit deze periode wordt nergens naar een brug verwezen op deze plaats, wel op andere plaatsen.' De meest waarschijnlijke theorie vindt Waldus dat de kogge daar afgezonken is om de verzanding van de IJssel tegen te gaan. 'Uit de archieven is wel bekend dat de IJssel rond Kampen in die periode aan het verzanden was. Dat was een nachtmerrie voor Kampen, dat voor zijn rijkdom geheel afhankelijk was van de handel over het water. De ligging van de schepen, haaks op de stroming, is voor mij een bewijs dat het doel was de verzanding tegen te gaan. Ik denk dat de boten zijn afgezonken als onderdeel van middeleeuws watermanagement. Doel was volgens mij de vaargeul te versmallen zodat de stroomsnelheid groter werd, het rivierbed meer uitschuurde en daardoor op diepte bleef.'

Bescherming

De vondst van de kogge doet de vraag rijzen of er in het IJsselmeer en de randmeren niet veel meer interessante wrakken te vinden zijn. Waldus beaamt dat er wellicht wrakken in heel het IJsselmeergebied liggen

Kogge

De kogge werd in de dertiende eeuw ontwikkeld als opvolger van de platbodems. Platbodems konden zowel op zee als op de rivier varen, het voordeel van de kogge was dat deze zeewaardiger was en veel meer lading kon vervoeren. Kenmerkend van de kogge is de opbouw, die 'kasteel' wordt genoemd.

De kogge, met een optimale balans tussen materiaalgebruik en de grote laadruimte, bleek een zeer succesvol scheepsonwerp, aldus Wouter Waldus. De IJssel was al in de Hanzetijd een bevaarbare rivier en een drukke vaarweg. Het scheepstype kogge heeft vier eeuwen bestaan. Na ca 1500 was het wel gedaan met de grote scheepvaart op de IJssel en de Hanzesteden en werd Holland het economische zwaartepunt.

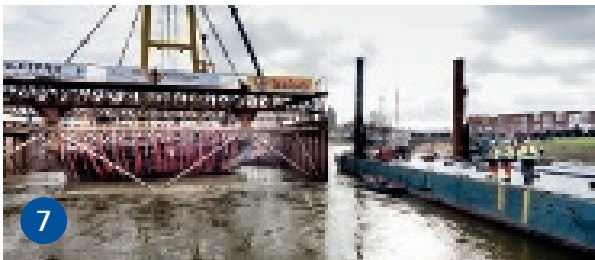
4

5

6

7

8

Hanzetijd

De Hanze was van 1150 tot 1500 een samenwerkingsverband van handelaren en steden. Het verbond bestond uit steden in het huidige België, Nederland, Duitsland, Polen, Noorwegen, Zweden en de Baltische staten, met tijdens de hoogtijdagen uitlopers naar Engeland, Finland en Rusland. De Hanze probeerde door samenwerking, uitschakeling van concurrenten en onderdrukking van opkomende handelscentra een monopoliepositie te verwerven in het handelsverkeer. De handel bestond uit metalen, granen, hout, huiden, wol, wijn, zout en kruiden. Tegen het einde van de zestiende eeuw stortte de Hanze in door interne strijd en door de sociale en politieke veranderingen die de Reformatie met zich meebracht.

maar vraagt zich af of ieder wrak echt interessant is. 'Prehistorische nederzettingen die wellicht onder water liggen, zijn ook in de polder te vinden en daarvan zijn de opgraving en conservering veel goedkoper.' Wel is een beperkt aantal wrakken in het IJsselmeer heel bijzonder en van grote archeologische en cultuurhistorische waarde. Waldus vindt dat die met alle beschikbare methoden moeten worden beschermd. Deze plaatsen moeten ook beschermd worden tegen schatduikers die naar de wrakken duiken. Sommigen denken met hun duiken en vondsten de geschiedenis veilig te stellen. Dat doen ze niet. Door het weghalen van spullen maken zij veel kapot.'

Maritieme archeologie

De kosten vormen een belangrijk aspect bij maritieme technologie. De vondst van een wrak is slechts het begin van een lang en kostbaar traject. De IJsselkogge werd in 2011 ontdekt en kon pas in 2016 worden gelicht. Bij onderwaterarcheologie is het archeologische werk relatief duur: er moeten schepen worden ingehuurd en duiktijd is kostbaar. Archeologie op land is in dat opzicht goedkoper. 'Het is extra lastig om fondsen te verkrijgen, omdat de belangstelling voor maritieme archeologie beperkt is in Nederland, in tegenstelling tot Engeland en Zweden. Voor mij is dat onbegrijpelijk. Wil je weten wie de Nederlander is, dan moet je naar het water kijken. Onze geschiedenis en welvaart zijn nauw verbonden met het water en zeker met de handel over water. De IJsselkogge is gevonden, omdat Rijkswaterstaat de IJssel wilde aanpassen. Voor gericht zoeken op onze bodems onder water om zo onze geschiedenis naar boven te halen, zijn voorlopig onvoldoende fondsen beschikbaar.'

Wel zorgt een vondst als de IJsselkogge voor meer belangstelling voor maritieme archeologie. Bij de lichting van het wrak in Kampen was heel veel belangstelling. De bedoeling is om de IJsselkogge helemaal te reconstrueren. Het kunnen tentoonstellen van een oud, volledig gerestaureerd schip is goed voor promotie van de maritieme archeologie, aldus Waldus. Wel zou hij het liefst zien dat de IJsselkogge straks op een punt staat waar veel mensen langskomen en niet in een apart centrum midden in een polder. 'Een plek waar je ook nog andere dingen kunt doen naast het bekijken van de kogge. Op die manier kan een groter deel van onze bevolking kennismaken met ons rijke maritieme verleden dan alleen de geïnteresseerden. Volgens mij kan dit het draagvlak voor maritieme archeologie vergroten, net als in Engeland en Zweden.'

Mocht Waldus een onbeperkt budget hebben, dan zou hij de wrakken bij Texel gaan onderzoeken. 'Daar ligt de Nederlandse maritieme geschiedenis die ons onderscheidt van de rest van de wereld.' ■

4. Binnenkant van de IJsselkogge.

5. Kledingspeld, gevonden op de bodem van de IJssel.

6. Koepeloven IJsselkogge, gezien vanaf de bovenkant.

7. Koggeschip uit de IJssel. Foto: National Geographic

8. Conserveerders aan de slag met IJsselkogge

Geen boten in laatste 150 meter van Kampense bypass

Tussen Kampen en Zwolle wordt een bypass gegraven. Doel is een extra uitweg te maken voor het water uit de IJssel naar het IJsselmeer. Kampen wilde dit combineren met een woonwijk en recreatie door de bypass als vaarroute te gebruiken. Dat ging niet door. Dankzij de natuurvereniging IJsseldelta geldt er een vaarverbod voor de laatste 150 meter van de bypass. Momenteel is de provincie Overijssel aan het bekijken of een nieuw bestemmingsplan gemaakt kan worden om zo de doorvaart in de gehele bypass te kunnen realiseren en ook woningbouw mogelijk te maken

Angèle Steentjes
Foto's
Natuurvereniging
IJsseldelta

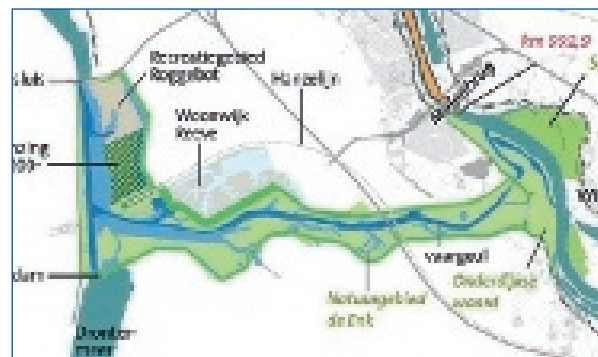
De bypass bij Kampen wordt een nieuwe waterverbinding tussen de IJssel en het Drontermeer. Deze hoogwatergeul is bedoeld om in extreme omstandigheden hoogwater van de IJssel te kunnen afvoeren via het Drontermeer, en het Vossemeer, naar het IJsselmeer. De hoogwatergeul wordt aangeduid als 'de bypass', maar de officiële naam wordt Reevediep. Om het water door de hoogwatergeul te kunnen laten stromen, wordt aan de kant van de IJssel een inlaat gebouwd. De Kamperstraatweg komt over dit inlaatwerk te liggen. Ten zuiden en noorden van de geul worden dijken aangelegd. De bedoeling was dat dit Reevediep een vaargeul werd en daaraan 1300 woningen te bouwen en een jachthaven aan te leggen. Tegen de woningbouw heeft de werkgroep Zwartendijk – bewoners uit dit gebied – met succes bezwaar gemaakt. De woningen komen er voorlopig niet. De natuurvereniging IJsseldelta heeft be-

zwaar tegen de vaargeul gemaakt. Hierbij heeft de Raad van State besloten dat en de vaargeul heeft de natuurvereniging IJsseldelta met succes bezwaar gemaakt. De woningen komen er voorlopig niet en er in de laatste 150 meter van de vaargeul mag niet gevaren worden.

Broedgebied

Herman Koek, voorzitter van natuurvereniging IJsseldelta: 'Kampen kon niet onderbouwen waarom op die plaats 1300 woningen nodig waren. Het ligt op flinke afstand van de stad, er is geen grote vraag naar woningen en daarom heeft de Raad van State een streep gezet door de plannen.'

De bypass werd wel toegestaan, maar de Raad van State bracht hierbij de restrictie aan dat in de laatste 150 meter niet gevaren mag worden. 'Het is Natura 2000-gebied, waar de zeldzame grote karekiet en de

roerdomp broeden. Deze vogelsoorten keren doorgaans vaak terug naar hetzelfde broedgebied. Worden zij verjaagd dan is de kans dat ze terugkomen klein en is de kans op uitsterving groot omdat hun broedgebied aan zeer specifieke eisen moet voldoen.'

Het doel van de vaargeul was dat je een rondje kon varen om Kampen: van Kampen via de IJssel naar de bypass en dan weer terug via een stuk IJsselmeer naar Kampen. 'Dit zou volgens ons de vogels verstoren en dat mag niet in een Natura 2000-gebied. De Raad van State gaf ons gelijk en daarom mag in de laatste 150 meter niet gevaren worden.'

Eigenlijk vindt Koek de aanleg van de bypass al onnodig. 'Ondertussen is het zomerbed bij Kampen verlaagd door de vaargeul in de IJssel van de Molenbrug tot de Ketelbrug uit te baggeren. Voor het stijgende water is er al veel meer ruimte gekomen.' Het probleem is echter dat Kampen al heel veel grond heeft aangekocht rondom de bypass en daardoor grote schulden heeft. Het voornemen is nu om toch een aantal woningen te bouwen en toch ook met een recreatiehaven. 'Er zou dan een extra bypass gegraven kunnen worden binnen de grote bypass naar het IJsselmeer. De recreanten zouden dan toch het rondje kunnen varen.'

Beschermen

Door het succesvol tegenhouden van een deel van de plannen van Kampen en de provincie heeft de natuur-

vereniging ook de nodige kritiek over zich heen gekregen. 'Kampen heeft nu veel schulden. De gemeente heeft onverstandig gehandeld, ze wist dat het Natura 2000-gebied was en heeft toch van alles aangekocht.' Ook is Koek benaderd door watersportliefhebbers met de vraag of het toch niet mogelijk was om toe te staan te kunnen varen in de laatste 150 meter van de bypass. 'Ik probeer dan duidelijk te maken dat wij daar niet over gaan. Er is een besluit van de Raad van State en het mag niet meer.'

Voorlopig wacht de vereniging af hoe serieus de plannen van Kampen en de Provincie zijn. Als het nodig is, zullen zij zich weer verweren. 'Onze taak is de natuur te beschermen, kennis over de natuur te verspreiden en mensen ervan te leren genieten. Dat beschermen nemen wij heel serieus.'

Nesten

Ondertussen is gestart met de aanleg van de noordelijke dijk van de bypass. Over de aanpak van de werkzaamheden wat betreft de natuur is hij tevreden. 'Wij worden daarbij betrokken en ons advies wordt gevraagd. Ik ben met een ecooloog van Isala-Delta, Heleen Broier, in het werkgebied geweest. De nesten worden gemarkeerd om ze te sparen en op andere plaatsen is voorkomen dat vogels gingen broeden. Door de aannemers wordt echt rekening gehouden met de vogels en daar zijn wij blij mee.' ■

Links: De Enk met op de achtergrond de werkzaamheden aan de Noordelijke dijk.

Boven: Bypass bij Kampen.

Onder: Buizerd aangevallen door in de bypass broedende zwarte sterns.

Nicola Tien, biologe bij onderzoeksinstituut Imares

'De overheid moet bepalen wat een *goede visstand* is'

Al decennialang doet Imares systematisch onderzoek naar de visstand in het IJsselmeergebied. 'Die gaat al jaren achteruit', aldus dr. Nicola Tien van Imares. Wat een goede visstand voor het gebied is, is echter een politieke keuze, benadrukt zij.

De visstand in het IJsselmeergebied is sinds jaar en dag een hoofdpijndossier. Het wil maar niet goedkomen en onverwachte en onbegrepen ontwikkelingen spelen

zich af. Daarover is veel visserslatijn te horen en te lezen. Waarbij er, net als bij voetballen, veel 'deskundigen' zijn die het geheim kennen. Het is daarom goed dat er

een onafhankelijk en wetenschappelijk onderzoeksinstituut is dat al jaren het hoofd koel houdt en zeer zuiver wetenschappelijk onderzoek doet naar de visstand van het

Kees Schouten
en Barbara van
Beijma

IJsselmeergebied. Naar aanleiding van het laatste visserijadvies van Imares over vier schubvissoorten, op basis waarvan twee jaar geleden het ministerie van Economische Zaken het visserijbeheer heeft aangepast, spreken we een van de verantwoordelijke onderzoekers: dr. Nicola Tien, biologe.

De vestiging van Imares die we bezoeken ligt midden in het dynamische havengebied van IJmuiden, tegenover de Koninklijke Nederlandse Redding Maatschappij en vlak bij het grote sluizencomplex waar zeer grote zeeschepen door kleine sleepboten de sluiskolken in gedirigeerd worden. Bij binnenkomst sta je gelijk tegenover een kanjer van een aquarium met haring. Ondanks het feit dat ze ons van tevoren gewaarschuwd had, krijgen we toch nog vaak één kort antwoord: 'Daarover heeft Imares geen mening.'

U werkt bij Imares als wetenschappelijk onderzoeker en adviseur van de overheid voor visserijbeleid.

Toch werkt u ook bij de Universiteit Wageningen? Hoe zit dat?

'Heel vroeger was Imares een overheidsinstelling. Daarna was het een zelfstandige organisatie. Nu maken we deel uit van de Wageningen University & Research (UR). Naast visserijonderzoek en -advies doen we veel onderzoek naar eigenlijk alle leven dat met water te maken heeft, zoals aquacultuur en zeezoogdieren. Dit gebeurt vaak ook in relatie tot ingrepen zoals de bouw van windturbines in het water, de Tweede Maasvlakte en in de toekomst ook hopelijk in relatie tot de aanleg van de Marker Wadden in het Markermeer. Als onderzoeksinstituut doen we onderzoek in opdracht. Dit betekent dat we de onderzoeksvraag proberen te beantwoorden die de opdrachtgever stelt. Omdat we deel uitmaken van de Wageningen UR kunnen

we makkelijk samenwerken met de andere onderzoeksinstituten van deze universiteit, zoals Alterra.'

We hebben gelezen dat u biologie bent. Kunt u daar iets meer over vertellen?

'In de biologie gaat het erom hoe alles wat leeft in elkaar zit en om de interactie tussen organismen. Dat wilde ik altijd al weten. Ik heb weliswaar eerst psychologie gestudeerd in Amsterdam, maar ik ontdekte dat je het merendeel daarvan kunt leren door goede romans te lezen, gewoon te leven en goed op te letten. Ik ben toen overstapt naar de biologie. Het gaat mij vooral om de populatiebiologie, de processen van groepen individuen. Ik houd me hier vooral bezig met kust- en zoetwater. Het onderzoekswerk bestaat uit het verzamelen van data én het analyseren en daarover rapporteren. Ik doe vooral de laatste twee. Vroeger ging ik wel vaak mee varen en vissen, maar daar zijn nu andere onderzoekers voor.'

Het gaat met de visstand in het IJsselmeergebied al heel lang slecht en het wil maar niet beter worden. Hoe komt dat?

'In de eerste plaats hebben wij als onderzoeksinstituut geen mening over wat een goede visstand is in het IJsselmeergebied, want dat is een norm die de overheid zou moeten stellen. Wat je wel ziet is dat de visstand in het algemeen al jaren achteruitgaat. De vraag is wat een redelijke visstand voor het IJsselmeergebied is, gezien zaken als de nutriëntenhuishouding. Waar wil je naartoe met het IJsselmeergebied? Wil je natuur en toerisme, wil je een gezonde bloeiende visserijsector, waar ligt de focus op? Het zou heel nuttig zijn daar een visie over te ontwikkelen. Het gaat er dus om wat je visie is op een goede visstand en wij als Imares

'Voor effectief beheer in het IJsselmeergebied moet je inzetten op communicatie en samenwerking met de vissers'

hebben daarover geen mening. Wat wij onderzoeken is de vraag hoe groot de visserijdruk mag zijn om achteruitgang van de huidige stand te voorkomen.'

Hoe is het mogelijk betrouwbaar te meten hoeveel er van elke vissoort in het IJsselmeergebied voorkomt?

'Wij doen al sinds 1966 systematisch onderzoek naar de visstand in het IJsselmeergebied. Daarvoor gaan we op 43 vaste locaties met een sleepnet over de bodem en vissen op wat daar zwemt. Alles wat daar wordt gevangen wordt geteld en gemeten, een deel wordt gewogen en van schubben ontdaan voor de leeftijdsbepaling, opengesneden voor bepaling van de paarijsheid et cetera. Er wordt zoveel mogelijk jaar in jaar uit op gelijke wijze op die verschillende locaties gevestigd en ook in dezelfde periodes, zodat een goede vergelijking mogelijk is. De visstand wordt niet alleen beïnvloed door visserij, maar ook door

de ecologische omstandigheden, zoals de hoeveelheid voedingsstoffen. Naar de vraag wat de oorzaak is van veranderingen in de visstand, doen we helaas geen onderzoek. Het meest recente onderzoek hierover is het ANT, het onderzoek Autonome Neergaande Trends van Deltares.'

Uit de recente onderzoeken van de Vrije Universiteit en het NIOZ (Nederlands Instituut voor Onderzoek der Zee, Texel) merken we op dat de hoeveelheid fosfaat en nitraat in de Nederlandse wateren in onbalans is en dat dit vooral de oorzaak is van de lage visstand. Wat vindt u daarvan? 'Ik heb van dat onderzoek wel gehoord, maar het gaat hier weer om een onderzoek naar de ecologische omstandigheden die mogelijk ten grondslag liggen aan de wijze waarop de visstand zich ontwikkelt. Het is een interessante en belangrijke onderzoeksvraag, maar die is niet aan ons gesteld door een opdrachtgever, en er is te weinig informatie beschikbaar om harde uitspraken te doen hierover. We adviseren de overheid wel geregeld

om dit soort vragen te financieren, maar je moet je realiseren dat het hier om kostbaar onderzoek gaat waarvoor de overheid niet altijd de middelen beschikbaar kan of wil stellen.'

In de brief aan de Tweede Kamer schrijft staatssecretaris Van Dam, naar aanleiding van uw laatste advies, dat hij naast de instandhouding van de huidige vangstbeperkingen vooral zijn hoop heeft gericht op zelfregulatie door de visserijsector (zie kader). Wat vindt u daarvan? 'Daarover zal Imares geen mening geven, dat zijn politieke keuzes.'

De staatssecretaris merkt ook op dat er geen grote bereidheid is in de IJsselmeervisserij om zich aan de voorschriften te houden.

'Dat heeft de Nederlandse Voedsel- en Warenautoriteit inderdaad geconcludeerd. Imares werkt al jarenlang prettig samen met beroepsvissers. Maar bij een klein aantal vissers die we inhuren bij onze zoetwateronderzoeken hebben we met dezelfde problemen te maken; vissers die met onze

onthefving visonderzoek doen, zijn met deze ontheffing betrapt met illegaal vissen. Niet alleen schaadt dit het vertrouwen in de samenwerking, het schaadt ook de beroepssector en ons instituut. Ook verstoort het ons onderzoek behoorlijk en daarover hebben wij wel een mening!' ■

'We moeten veel meer weten over de visserij om beter te kunnen adviseren'

Anders dan in de zeevisserij zijn er in het IJsselmeergebied geen aanlandingsverplichtingen waarbij de vangst wordt geregistreerd. Er zijn beperkingen in de omvang van het vistuig en de periodes waarin gevestigd mag worden. Bij AIVD-inspecties blijkt er bij herhaling op vrij grote schaal illegaal gevestigd te worden, zowel door professionele als minder professionele vissers.

In het laatste advies aan de regering adviseert Imares om in ieder geval de forse beperkende maatregelen voor de IJsselmeervisserij in stand te houden totdat de periode van drie jaar die hiervoor geldt is verstreken (nog een jaar). Deze maatregelen zouden als doelstelling het voorkomen van verdere achteruitgang hebben. Voor een doelstelling van herstel van de bestanden stelt Imares uiteenlopende aanvullende maatregelen voor. De staatssecretaris volgt dit advies ondanks heftig aandringen van Vogelbescherming Nederland om verdere maatregelen. Vogelbescherming Nederland pleit voor een volledig stopzetting van de IJsselmeervisserij voor de schubvissen. Ondertussen gaat de staatssecretaris verder met zijn steun aan een samenwerkingsverband van de visserijbranche en de natuurorganisaties, om een transitie naar meer duurzame visserij na te streven.

Het onderzoek naar de visstand in het IJsselmeergebied moet ook steeds worden geplaatst tegen de achtergrond van de beperkte economische betekenis van deze kleine visserijbranche. Alleen als ook het natuurherstel, de cultuurhistorische betekenis van de visserij en de sportvisserij erbij wordt betrokken, loont het om een en ander goed uit te zoeken. (redactie IJsselmeerberichten)

Vissen in het IJsselmeer

De huidige voedselarme natuur verdraagt geen visserij van enige betekenis meer. Daarom zou de overheid haar Natura 2000-verplichtingen serieus moeten nemen en de professionele visserij moeten beëindigen met een nette schadeloosstelling aan de vissers, stelt Barbara van Beijma, bestuurslid van de IJsselmeervereniging. Zij schetst de opkomst en ondergang van de visserij in het IJsselmeer en geeft aan waarom zij vindt dat de beroepsvisserij in dit gebied verleden tijd moet worden.

Palingen in de fuik.

Barbara
van Beijma

De Zuiderzee is in de loop van de Middeleeuwen ontstaan uit het zoete binnenmeer dat bekendstaat als het Almere. Door verschillende stormvloedbraken de verbinding tussen West-Friesland en Friesland door en zeker na het ontstaan van het Marsdiep kwam er steeds meer zeewater in het meer, dat daarmee een echte binnenzee werd. De invloed van eb en vloed was niet zo erg groot. In de Zuiderzee waren dan ook geen droogvallende platen, zoals in de Waddenzee.

De Zuiderzee viel uiteen in twee delen: het 8 à 9 meter diepe Friese Bekken in het noorden, met een stevige bodem die bestond uit zand in het oosten en klei in het westen, en in het zuiden de ondiepere Kom ten zuiden van de trechtervormige opening tussen Enkhuizen en Stavoren. Deze kom was maar 2 tot 4 meter diep en had een vlakke, modderige bodem.

Het water werd hier geleidelijk steeds zouter, waardoor zoetwatervis zich verplaatste naar de Friese en Overijsselse kust, waar de invloed van het water uit de IJssel veel groter was. In de Zuiderzee was een rijke brakwaterflora en -fauna aanwezig, zodat de hoeveelheid vis overvloedig was. Aan het eind van de Middeleeuwen werd er gevestigd op zalm en steur, die op weg waren naar de rivieren. Die werden echter steeds schaarser.

Daarna werd er veel gevestigd op kleinere vissen, zoals spiering. In het zoutere deel van de Zuiderzee kwam steeds meer haring en ansjovis. Na de slag op de Zuiderzee (1573) werd de haringvloot van Enkhuizen zelfs de grootste van Holland.

Bloeiperiode Zuiderzeevisserij

In de negentiende eeuw werd de visserij steeds belangrijker. Een aantal steden en dorpen specialiseerden zich helemaal op visserij. Met name in Volendam, Marken, Huizen, Bunschoten-Spakenburg, Harderwijk, Urk en Vollenhove werd er steeds meer gevestigd. Overigens ging een deel van deze vloot ook naar de Noordzee.

Ieder dorp had zijn eigen visserscultuur met een eigen type schip en eigen manier van vissen, met staand of gaand want. Tot staand want behoren allerlei vaststaande haring-, ansjovis-, spiering- en botnetten en natuurlijk fuiken die vlak onder de kust staan. Tot het gaand want behoren diverse kuilvisserijen en sleepnetten. Een kuil is een trechtervormig net dat achter een visserschip gesleept werd. Ook viste een botter vaak met een dwarskuil aan de zijkant. Een speciale vorm van kuilvisserij was het vissen met een span botters, die samen een 'grote "wonderkuil" sleepten. Hiermee

konden grote hoeveelheden haring in één keer binnengehaald worden. Het gebruik van de wonderkuil is altijd erg omstreden geweest. Vooral Markervissers protesteerden er tegen dat de Volendammers met hun grote kwakken de zee leeg visten. Dat leidde tot een tijdelijk verbod, maar tot de afsluiting van de Zuiderzee bleef de wonderkuil in gebruik, hoewel er inderdaad steeds minder haring kwam.

Rond 1885 was de visserij op de Zuiderzee op haar hoogtepunt. Ongeveer 1600 vissersboten vingen in de loop van een jaar verschillende soorten vis. Van haring in de winter tot aal van het voorjaar tot oktober, bot en garnaal in de zomer en schaar in het najaar. Dan arriveerde eerst de spiering en later de haring weer. In sommige jaren trokken ook grote scholen ansjovis binnen, maar niet elk jaar. Zuiderzeeharing was niet geschikt om te kaken, maar wel om te roken. Ansjovis werd ingezouten en na verloop van een aantal jaren rijping als delicatessen verkocht. Ook aal werd vaak gerookt en geëxporteerd. Er ontstond daardoor een bloeiende visverwerkingsindustrie in plaatsen als Volendam, Harderwijk en Monnickendam.

Tot begin vorige eeuw was de Zuiderzeevervisserij een belangrijke bron van inkomsten, maar tussen 1902 en 1912 zakte de vangst enorm in. Er werd toen voor het eerst een vissersbond opgericht, die onder meer lobbyde voor het verbieden van de kuilvisserij, die als belangrijkste oorzaak van de achteruitgang van het visbestand werd gezien.

Afsluitdijk

Na de aanleg van het Noordzeekanaal verplaatsten veel botters hun werkgebied naar de Noordzee vanuit de nieuwe vissershaven. Daar bleek al snel dat zij de concurrentie van moderne gemotoriseerde vissersvlooten uit de Noordzeehavens niet aankonden. Vanwege de steeds serieuzere plannen voor afsluiting van de Zuiderzee wer-

den de meeste Zuiderzeeverissers ervan weerhouden hun schepen ook te vernieuwen en rond 1920 was het eigenlijk al zo goed als afgelopen met de Zuiderzeevervisserij. Een groot deel van de overgebleven vissers werd na de aanleg van de afsluitdijk in 1932 door de overheid uitgekocht. Vooral de vissers uit Urk legden zich helemaal toe op Noordzeevervisserij. Een klein aantal vissers uit plaatsen als Enkhuizen, Volendam, Harderwijk, Spakenburg en Elburg visten door. Op Marken was al gauw geen visser over. De oude botters werden vervangen door een klein model stalen kotters. De laatste botter stopte in 1966 met vissen. Gelukkig is een aantal oude vissersschepen met veel liefde kundig gerestaureerd, zodat je in de verschillende havenplaatsen nog regelmatig het schouwspel kunt beleven van een haven vol houten zeilschepen.

Door de overheid werden nieuwe vissoorten uitgezet om het verdwijnen van de zoutwatersoorten te compenseren. Snoekbaars deed het verrassend goed, maar andere soorten, zoals forel, sloegen niet aan. De palingstand verbeterde door de verzoeting van het water. Als enige oude Zuiderzeesoort bleef de spiering over, al had die er last van dat de Afsluitdijk vrije trekbewegingen blokkeerde.

De overgebleven vissers aan de Oost- en Zuidwal visten door zolang het nog kon. Die van Vollenhove en Blokzijl stopten na de aanleg van de Noordoostpolder en in de jaren vijftig en zestig, toen de rest van Flevoland droogviel, stopten ook de vissers van Elburg, Harderwijk en Spakenburg. Tot 1970 visten de overgebleven IJsselmeervissers vooral met het kuilnet op paling. Dat werd toen verboden, en alleen visserij met vaste fuiken, kisten en staande netten bleef over. Momenteel zijn er nog zo'n 75 vissers over.

Visstand

Helaas ging het met de vis ook niet goed. Na een aantal goede jaren, vooral in de jaren vijftig, is het visbestand tegenwoordig nog maar een fractie van wat het ooit was. De meningen over wat daar precies de oorzaak van is, verschillen nogal. De waterkwaliteit is nu veel beter dan in de jaren vijftig. Met name de hoeveelheid fosfaat en nitraat is veel lager dan in de tijd dat rioolwater nog ongezuiverd geloosd werd. Doordat die stoffen als meststof werken, bleef de productie van algen en waterdieren de eerste decennia na de afsluiting op peil, ondanks de inpoldering van de vruchtbaarste bodem van de Zuiderzee. Maar nu het voedselaanbod geringer wordt en weer op een natuurlijker peil komt, blijkt het ecosysteem toch niet in evenwicht. Desondanks ontwikkelden het IJsselmeer en het overgebleven deel van het Markermeer zich tot een bijzonder natuurgebied. Zozeer dat beide gebieden op

IJsselmeevervisserij.

*Links:
Snoekbaars
steeds kleiner en
steeds minder.*

*Rechts:
Brasemstand
ingestort.*

grond van de rijkdom aan vogels aangewezen werden als Natura 2000-gebied. Sindsdien is het streven van de overheid erop gericht deze natuurkwaliteit niet alleen te bewaren, maar ook te verbeteren. Doordat de hoeveelheid voedsel zo sterk achteruit is gegaan, nam ook het aantal overwinterende vogels sterk af en wordt het met name voor visetende vogels steeds moeilijker om hun jongen groot te krijgen. Daarom hebben Vogelbescherming en Het Blauwe Hart in 2012 bezwaar gemaakt tegen de verleende vergunningen voor de spieringvisserij. Die vergunning is door de Raad van State geschorst.

Al eerder bleek dat de paling in heel Europa een bedreigde diersoort was geworden. De intrek van glasaal uit zee naar het zoete water is nog maar een fractie van wat die in de jaren zeventig was. Daarom is er een Europese aalverordening gekomen die moet zorgen voor een reductie van het aantal aalen dat voor consumptie gevangen wordt en vooral van jonge glasalen die massaal gevangen werden voordat ze de kans kregen het zoete water binnen te trekken. Bovendien is er in Nederland afgesproken dat vissers gevangen volwassen schieralen uitzetten in zee, zodat ze naar hun paaigronden in de Sargassozee kunnen zwemmen. Helaas is dit nog geen groot succes. De palingstand is onverminderd slecht. Er zijn wel kleine successen. Een daarvan is de visrivier in de Afsluitdijk, die de natuurlijke trek van glasaal en volwassen aal zal verbeteren. Ook is voortplanting in gevangenschap kort geleden voor het eerst gelukt, zodat misschien in de toekomst de opkweek van aal mogelijk wordt zonder eerst glasalen voor dat doel te vangen.

Transitie IJsselmeervisserij

Nadat in 2012 de vergunning voor spieringvisserij in het IJsselmeer geschorst was, zijn overheden, beroepsvisserij, sportvisserij en belanghebbende partijen aan tafel gaan zitten met als doel afspraken te maken om de visserij in het IJsselmeer duurzaam te maken. Voorheen regelde de visserijwet de vergunningverlening aan individuele vissers, maar nu was duidelijk dat

meer gezamenlijke inspanning nodig was om de doelen van Natura 2000 en de Kaderrichtlijn Water te halen. De partijen die hierover onderhandelden, waaronder Het Blauwe Hart en Vogelbescherming, hebben in 2014 een Masterplan Toekomst IJsselmeer gemaakt, waarin maatregelen voorgesteld worden om de jarenlange trend van afnemende visbestanden te stoppen. Duidelijk is dat de vangst van schubvis drastisch omhoog moet. Om herstel van de vispopulatie mogelijk te maken zou de visserij zeker drie jaar volledig gestopt moeten worden om de aanwezige vis de kans te geven uit te groeien en zich voort te planten. Als dit lukt, zou er op bescheiden schaal weer gevestigd kunnen worden. Een alternatief voor een volledig moratorium is een beperking van de visserijinspanning tot 10 procent. Uiteindelijk was het verzet van de visserijsector tegen een moratorium zo groot dat de staatssecretaris dit niet aandurfde. In 2014 is in overleg met alle partijen gekozen voor een reductie van 85 procent op de schubvistuigen, voor een verbetering van de controle en voor een financiële vergoeding via een transitiefonds, beheerd door de stichting Transitie IJsselmeervisserij. Die stichting heeft als doel het (schub)visbestand te herstellen en te verbeteren. Daarbij wil zij werken aan een economisch rendabele visserij met een vangstcapaciteit die past bij de draagkracht van het natuurlijk systeem in het IJsselmeer. In deze stichting zijn alle partijen vertegenwoordigd die betrokken waren bij de onderhandelingen over het Masterplan. In 2015 liet de wetenschappelijke monitoring van onderzoeksinstituut Imares een voorzichtige verbetering van de bestanden van de vier betrokken schubvissoorten zien. Dat zijn snoekbaars, baars, blankvoorn en brasem. De verwachting was dat een voorzichtige beweging naar herstel zou worden voortgezet als de maatregelen van 2014 zouden worden gecontinueerd. Een groot probleem bleek dat de nalevingsbereidheid bij de vissers kennelijk onvoldoende is. Regelmatig zijn enorme hoeveelheden illegale netten in beslag genomen en ook klokkenluiders melden veel overtredingen.

Links:
Exoot Chinese
wolhandkrab.

Rechts:
IJsselmeervisserij.

Duurzame visserij

Dit voorjaar heeft Imares op verzoek van de staatssecretaris weer vangstadadviezen gegeven voor de betrokken soorten (zie het interview met Nicola Tien in deze IJsselmeerberichten). Het beeld is verslechterd ten opzichte van vorig jaar. Het brasembestand lijkt zelfs te zijn ingestort. In plaats van een afname van vangsten van snoekbaars en baars is er een sterke toename van de aanvoer van deze soorten geconstateerd. De reductie van het aantal vergunde netten lijkt dus niet te helpen. Op grond van het gebruikte wetenschappelijk model adviseerde Imares toch nog één jaar dezelfde maatregelen te nemen als in 2014 en 2015. Duidelijk is dat er aanvullende maatregelen nodig zijn. Aan de ene kant betreft dat maatregelen die tot doel hebben het aantal vissen dat in het IJsselmeer kan leven en zich kan voortplanten te vergroten. Dan gaat het om het mogelijk maken van vistrek, zoals de visrivier in de Afsluitdijk, het doorlaatbaar maken van de Houtribdijk en het verbeteren van verbindingen met het achterland. Ook het natuurlijker maken van oevers kan de visproductie zeker verhogen.

Aan de andere kant is het duidelijk dat de beroepsvisserij een andere kant op zal moeten gaan. Op dit ogenblik is de visserij economisch verre van optimaal. Er wordt meer gevangen dan de draagkracht van het ecosysteem toelaat en dan ook nog eens vooral vissen die eigenlijk te vroeg gevangen worden, zodat de opbrengst lager is dan als gewacht zou worden totdat de vis een optimale lengte bereikt heeft. De stichting Transitie heeft onlangs het rapport 'Gedeelte Werkelijkheid' uitgebracht. Op basis daarvan moet er dit najaar een voorstel komen voor het bereiken van een duurzame visserij op de lange termijn.

De IJsselmeervereniging is van mening dat het voor het IJsselmeergebied een zegen zou zijn als verdere visserij verboden zou worden, de vissers netjes worden uitgekocht en zowel effectief beheer, controle als handhaving goed worden uitgevoerd.

Dat alles gaat veel geld kosten. Het lijkt nu veel goedkoper om de zaak een beetje op zijn beloop te laten, maar eigenlijk is het ook niet erg rendabel om een niet-levensvatbare sector overeind te houden, ten koste van de natuur. We zijn echter bang dat een vangstverbod er niet gaat komen. De vissers zijn van huis uit al geneigd geen overheidsgezag te erkennen (schippers naast God), maar ze zien veel onwaarschijnlijkheid bij de controlerende instanties (fraude, wegstijven, belangenverstrengeling). Overigens zou het goed handhaven van de huidige visserijbeperkingen waarschijnlijk al veel helpen. Zowel de handhavers als de vissers vinden dit echter eigenlijk een beetje onzin – ten onrechte. Ook is nu nog onvoldoende bekend wat er allemaal legaal en illegaal wordt gevestigd. Dat kon wel eens een heleboel zijn. De gedragslijn is nu zo ongeveer dat pas beperkingen worden opgelegd als er niets meer wordt gevestigd.

Visdagen

De huidige voedselarme natuur verdraagt geen visserij van enige betekenis meer. Daarom zou de overheid haar Natura 2000-verplichtingen serieus moeten nemen en de professionele visserij moeten beëindigen met een nette schadeloosstelling aan de vissers.

Het argument dat de oude visserijcultuur erg belangrijk is voor de plaatsen rond het IJsselmeer, zou heel goed opgevangen kunnen worden door de vele initiatieven die er zijn om die cultuur weer zichtbaar te maken en te kunnen beleven; ook op plaatsen waar die eigenlijk al lang verdwenen is.

Zo worden in Monnickendam sinds vorig jaar in het zomerseizoen Visdagen georganiseerd. Daar kun je een heel goed beeld krijgen van een verdwenen bedrijfstak, toen enorme hoeveelheden haring en ansjovis daar aangevoerd werden en vervolgens gerookt en gezouten werden voor de export. ■

(Voor visserij-evenementen
zie www.ijsselmeervereniging.nl)

Visvriendelijker spuien een *groot* succes

De Afsluitdijk vormt een enorme belemmering voor de vismigratie, zowel voor vis die van zout naar zoet wil als andersom. Visvriendelijk spuien biedt de mogelijkheid iets van de vismigratie te behouden. Sedert 2014 heeft Rijkswaterstaat maatregelen genomen die vismigratie bevorderen door een visvriendelijk spuibehoor. Dat blijkt succesvol!

Willem
Goudswaard

In 2014 was er een storing bij de sluis bij Kornwerderzand. Toen de storing verholpen was en men de deuren weer wilde openen, bleek er een flinke laag dode zoetwatervis achter de sluisdeuren te liggen: voornamelijk pos die terug wilde

naar het IJsselmeer. Vervolgens heeft Rijkswaterstaat een aantal maatregelen genomen die vismigratie bevorderen door een visvriendelijk spuibehoor. Marianne Greijdanus van Rijkswaterstaat is omgevingsmanager hiervan. 'Door

de spuisluizen al open te zetten voordat het water in de Waddenzee gaat zakken, krijgen de vissen die van zout naar zoet willen de gelegenheid de anders onneembare barrière van de Afsluitdijk te overbruggen', zegt zij. Tevens krijgt de

zoetwatervis die tijdens het spuien in het zoute water terechtkomt, de gelegenheid terug naar het IJsselmeer te zwemmen door schutsluizen met zogenaamde 'loze' schuttingen. 'Dit gebeurt vooral 's nachts, waardoor het extra effectief is, omdat vis bij voorkeur 's nachts binnentrekt, vermoedelijk omdat er dan minder kans is een prooi te zijn voor foeragerende vogels.'

Toegang

Het visvriendelijke spuiregime is gemonitord door het adviesbureau ATKB en blijkt een groot succes. Het bureau turfde 26 vissoorten die dankzij het aangepaste deurbelied moeiteloos spuiokers en schutsluizen passeerden. In april 2015 passeerden 120.000 visjes in een tijdsbestek van nog geen tien minuten moeiteloos een van de spuiokers in Kornwerderzand: 60.000 spieringen, 40.000 glas-aaltjes en 20.000 stekelbaarsjes. In Den Oever waren dit nog eens 90.000 visjes.

De paling plant zicht voort in zout water: de Sargassozee. Voor de palingstand is een onbelemmerde toegang tot zoet water essentieel na de voortplanting en de 6000 kilometer lange reis van de glasaal. Voor de spiering geldt het omgekeerde. Deze zalmachtige zoutwatervis zoekt juist het zoete water van het IJsselmeer op om te paaien. Verder is de spiering het belangrijkste voedsel voor niet al te diep duikende vogels zoals visdieven.

Een keerzijde van het visvriendelijk spuiregime is het risico op verzilting van het IJsselmeer. De oplossing is gevonden door gebruik te maken van het hogere soortelijk gewicht van zout water ten opzichte van zoet water, waardoor het zoute water onder het zoete water zakt. Door stroming zijn er diepe gaten achter de slui-

zen en het zoute water hoopt zich daarin op. Een 500 meter lange afvoerbuis verbindt deze gaten met de Waddenzee. Als het waterpeil van het IJsselmeer hoger is dan de Waddenzee, drukt de waterkolom het zoute water terug de Waddenzee in. Om te voorkomen dat vis via deze afvoerpijp terug zwemt, worden bij de ingang stroboscooplichtsignalen uitgezonden waardoor ze worden afgeschrikt.

Vispassage en vismigratierivier

Het maatregelenpakket bestaat naast het slim gebruik maken van bestaande openingen ook uit de aanleg van twee nieuwe openingen die 24/7 doorgang bieden voor de vis: een vispassage bij Den Oever en de vismigratierivier bij Kornwerderzand. De vispassage bij Den Oever wordt dit voorjaar gemonitord; tot 53.000 glasalen per nacht weten de passage te vinden. Daarnaast ook spiering, stekelbaars en jonge bot, maar ook zoetwater-

vis die terug zwemt, zoals grondels. De passage was met name bedoeld voor de kleine vis (zwakke zwemmers), maar wordt ook gebruikt door baars van 70 centimeter en snoekbaars van 67 centimeter. In Kornwerderzand was een vergelijkbare passage gepland; deze is door toenmalig staatssecretaris Atsma *on hold* gezet vanwege de plannen van de regionale partijen om een vismigratierivier aan te leggen. Inmiddels zijn die plannen vergevorderd: in 2017 wordt de aanbesteding op de markt gezet.

Terugkeer

Met dit visvriendelijke spuiregime, dat nu al 350 miljoen vissen per jaar oplevert, de vispassage bij Den Oever en over enkele jaren een functionerende vismigratierivier hopen we dat de visstand in het IJsselmeer zal verbeteren en dat ook migratievissen zoals de elft, houting, steur en zalm weer in het IJsselmeer en onze rivieren zullen terugkeren. ■

*Den Oever spuisluizen.
Foto:
Tineke Dijkstra*

Visrivier – commentaar bij commentaar

In het *Noord-Hollands Dagblad* stond onlangs een alternatief voor de vismigratierivier. Het kwam erop neer dat door bepaalde verbouwingen aan de spuisluizen de visintrek zou worden bevorderd en het uitspoelen van vis tegengegaan. De vismigratierivier zou hierdoor overbodig worden. Wat vindt de IJsselmeervereniging nu van zo'n idee?

Frans de Nooij

Allereerst vinden wij dat alle zeilen moeten worden bijgezet om het estuariene karakter van het IJsselmeergebied zoveel mogelijk te herstellen. Vismigratie is daar een essentieel onderdeel van. Daarom moeten alle mogelijkheden om de vismigratie te bevorderen worden benut en gemonitord. Met een richtingenstrijd schieten we in eigen voet.

In de tweede plaats kunnen we stellen dat breed gedragen particulier initiatief zeer nodig is om richting te geven aan een betere natuurlijke inrichting van ons land. De overheid is hier (helaas) al lang niet meer voortrekker. Voorbeeld: in het tweehonderd pagina's dikke *Rijksinpassingsplan Afsluitdijk* (januari 2016) wordt met geen woord gerept over vismigratie als verbeterpunt. Dat wordt in feite gezien als taak van de provincies

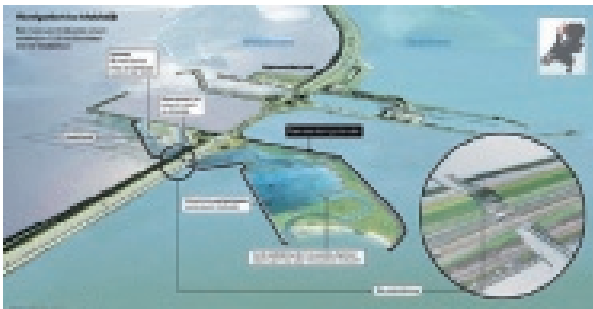
met behulp van de visrivier. Ook bij de opsomming van wat moet verbeteren aan de sluiscomplexen komt beter faciliteren van de vismigratie niet voor. De aannemerscombinaties die dit jaar (concurrerende) plannen moeten opstellen worden dus niet uitgedaagd om hun creativiteit mede te richten op de trekvis. Wellicht is het in het *Noord-Hollands Dagblad* genoemde idee voor aanpassing van de sluizen daarvoor een mooie opsteker!? Misschien verandert dit nog, maar anders is dit bijna zeker een gemiste kans om deze situatie de komende vijftig jaar te verbeteren. Of zijn de verbeteringen in het spui-beheer die nu worden beproefd direct het maximum?

Met enthousiasme doorgaan

In de derde plaats: de mogelijkheid dat beter spui-beheer de vismigratierivier overbodig zou maken is onderzocht door de commissie MER (milieueffectrapportage). Die was daartoe ook verplicht. Voor belangrijke ruimtelijke ingrepen moeten immers mogelijke alternatieven worden onderzocht. De commissie concludeerde in september 2015 dat er geen sprake is van verdringing, maar wel van complementariteit tussen beter

spui-beheer en vismigratierivier. Wat zag de commissie nu als meerwaarde voor de vismigratierivier ten opzichte van het vis-vriendelijk sluisbeheer? De vismigratierivier onderscheidt zich van andere maatregelen doordat zowel de sterke als de zwakke trekvis het IJsselmeer 24 uur per dag zelfstandig kunnen bereiken. Dat zorgt ervoor dat de vismigratierivier een positief effect kan hebben op de gezonde vispopulatie in de Waddenzee, het IJsselmeer en verder in het Europese achterland. Wel zal dit effect goed moeten worden bestudeerd. Voorzichtige schattingen stellen dat straks 150 tot 300 miljoen vissen gebruikmaken van deze passage. Voor goed begrip: beter spui-beheer is ook zeer belangrijk, maar kan slechts enkele uren per dag en ook niet alle dagen (noordwesterstorm!) functioneren.

In de vierde plaats: vanuit het buitenland is veel belangstelling voor dit experiment, omdat in veel delta's vergelijkbare situaties voorkomen. Wat ook belangrijk is, is dat binnen het project Nieuwe Afsluitdijk plannen gemaakt worden om deze vismigratie en het effect daarvan op de natuur van het estuarium ook daadwerkelijk te 'beleven' via het inspiratiecentrum dat in Kornwerd gaat worden gebouwd. Ten slotte: wat ons betreft met enthousiasme doorgaan met de vismigratierivier, maar ook meer aandacht voor de vismigratie in de verbouwingsplannen voor de sluiscomplexen in de Afsluitdijk die nu op stapel staan. ■

Zeuntjes

‘Zuiderzeevervisserij’ tikte ik op het internet in en onmiddellijk werd ik verrast: *Herinneringen van een bramziggertje* is de titel van het Boekenweekgeschenk 1967. In de benaming bramziggertje zag ik aanvankelijk een soort woord uit een aflevering van Olie B. Bommel van Marten Toonder. De auteur Jan de Hartog gebruikte het voor het destijds algemene ‘zeuntje’. Bramziggertjes zijn fosforachtige dampen die uit het water opstijgen. Visseren zagen daarin gestalten van de duivel. Hij putte ervoor uit zijn eigen herinnerin-

gen. Nadat zijn moeder vanwege tuberculose in 1923 was opgenomen werd Jan de Hartog op zijn tiende jaar ondergebracht bij een tante, de weduwe Bout, in het bloeiende vissersdorp Huizen dat hij later in zijn novelle zou omdopen tot Oosterdam. Daar bracht hij vele uren wegdromend door aan de haven, in die tijd de thuishaven van honderd tot tweehonderd botters. Hij liet zich graag oppikken door een visserman en werd aangesteld als *zeuntje*. Wellicht was deze handelwijze een uitvloeisel van het systeem van leerling-gezel-meester.

Pas in 1951 gebruikte hij zijn ervaringen voor het in de VS gepubliceerde *The lost sea*, waarin hij ‘zeuntje’ vertaalt met *sea mouse*. Rond 1900 voeren er op de Zuiderzee circa drieduizend vissende platbodems. Interessant is het relaas over de zondag. Schippers uit de verschillende plaatsen jaagden gezamenlijk achter de vis aan en meerden op zaterdag af in de dichtstbijzijnde haven. Op zondag werd tweemaal ter kerke gegaan. Daarom waren de kerken rond de Zuiderzee altijd veel groter dan alleen maar voor de plaatselijke bevolking nodig was. Na de tweede dienst verzamelden vrienden zich op een van de botters en werd het bramziggertje naar de wal gestuurd om enkele kruiken jenever te kopen en van de leugenbank een leugenaar mee terug te nemen. De beroemdste kwamen uit Overijssel: Kampen, Vollenhove of Blokzijl. In deze novelle vertelt de ingehuurd leugenaar in ruil voor een kruik jenever het verhaal van de zeemeermin van

Schokland: *De naam van het meisje was Mensje en ze had een vrijer, Jan Viool, die matroos was bij de Oost Indische Compagnie. Zij zouden trouwen zodra hij van deze reis terug was; maar op zekere nacht, nadat Mensje de hele avond had zitten handwerken aan haar uitzet, had zij een vreemde droom.*)*

Vanwege de aangekondigde afsluiting heerste er in die tijd veel nervositeit onder de Zuiderzeever vissers. Men beraamde sabotageplannen, zoals het inzetten van zogenaamde ijsbommen die gebruikt werden om in de winter het ijs open te breken maar die ook heel geschikt waren om de dijken te beschadigen. Verder woedde er een ware godsdienstoorlog. ‘Sinds jaar en dag was de scherpste tweestrijd die tussen de Oosterdammers en de Volendammers. Zij hadden de grootste schepen en waren al sinds de Tachtigjarige Oorlog elkaars vijanden want de Volendammers waren katholieken en de Oosterdammers gereformeerden. De Volendammers visten vóór de wind met de kuil (sinds 1970 bij wet verboden omdat ze niet selectief is), de Oosterdammers “dwarszees” in paren, met een sleepnet tussen de schepen, twee manieren van vissen voorbestemd om met elkaar te botsen.’ Wanneer een Volendammer probeerde daar tussendoor te zeilen volgde een verbeterde strijd. De Hartog maakt zo’n incident mee, wat hem doet besluiten deze carrière af te breken en terug te keren naar zijn tante, de weduwe Bout. Wel behield hij zijn liefde voor de zee, bezocht de Kweekschool voor de Scheepvaart en nam dienst bij de Amsterdamse havenpolitie, waar hij in de avonden begon te schrijven.

In het laatste hoofdstuk beschrijft hij een autorit in 1948 door de grotendeels nog braak liggende Noord-oostpolder. Na de drooglegging werden in de IJssel-meerpolders ongeveer 435 scheepswrakken gevonden. Uiteraard niet alleen van vissersboten. Mijn eigen familie komt uit Vlaardingen en bij het bekijken van stambomen stuit je nu en dan op ‘overleden op de Noordzee’. Ik vraag me af of die schipbreukelingen ook een gouden ooringetje droegen voor bekostiging van een begrafenis in een ‘vreemde’ kustplaats en een tatoeage als identificatiemiddel. ■

**) Dit verhaal is te aandoenlijk om hier verder te verklappen. Ik kocht mijn exemplaar van het boekje tweedehands op internet en daar zult u het vast nog wel vinden.*

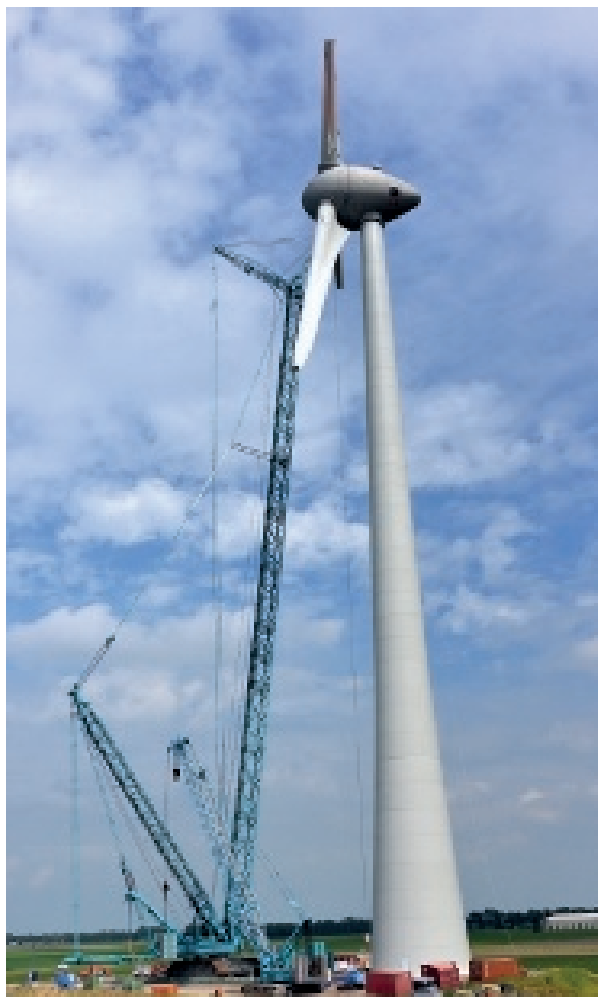

Illustratie uit "Herinneringen van een Bramziggertje" van Mart Kempers

Windenergie verpest het open IJsselmeerlandschap en de natuur steeds meer

Het Rijk heeft in 2014 de Structuurvisie Wind op Land vastgesteld. Kern is dat er voor 600 megawatt aan molens 'op het land' moet komen. Destijds gaven natuur- en milieuorganisaties al aan dat het IJsselmeergebied veel te zwaar belast zou worden met windparken: ongeveer 60 procent van alle Nederlandse windparken komt in en rond het IJsselmeergebied. Landschap en natuur kunnen dat niet aan.

Auke Wouda
Foto's Jeroen Determan

Nu, een paar jaar verder, gaan we de gevolgen echt zien. De windparken in en rond de Noordoostpolder zijn grotendeels gebouwd, de windparken in de Wieringermeer mogen gebouwd worden van de Raad van State, het windpark Fryslân is in procedure en de Provincie Flevoland is bezig met plannen voor nieuwe windmolens, onder andere op en langs de dijk tussen Lelystad en de Ketelbrug.

Windpark Wieringermeer

In het kader van Het Blauwe Hart, waar de IJsselmeervereniging aan deelneemt, is er beroep aangetekend bij de Raad van State tegen de plannen voor uitbreiding en vergroting van de molens in de Wieringermeer. Het gaat om meer dan honderd molens met een tiphoogte tot wel 200 meter en een ashoogte van 100-120 meter. Iedere molen zal 3 tot 3,5 MW kunnen opwekken.

Belangrijkste argumenten tegen dit plan waren de nadelige effecten op het landschap en de negatieve effecten op de natuur in samenhang met andere windprojecten. De Raad

van State heeft al deze bezwaren van tafel geveegd en het project zal dus doorgaan. Alleen in de ontheffing op grond van de Flora- en faunawet zat een fout en die ontheffing moet gedeeltelijk opnieuw worden ingediend.

Ook de omwonenden met bezwaren op het gebied van geluid, licht en slagschaduw kregen geen poot aan de grond. De Raad van State oordeelde wel dat het vliegen met motorvliegtuigen vanaf het te verplaatsen zweefvliegveld in strijd is met het provinciale beleid.

Windpark Fryslân

Meer dan driehonderd organisaties op het gebied van natuur, milieu en recreatie, zoals de IJsselmeervereniging, Waddenvereniging, It Fryske Gea, Friese Milieufederatie, Hiswa, Watersportverbond, en particulieren hebben een zienswijze ingediend naar aanleiding van de publicatie van het ontwerp voor het Windpark Fryslân, dat door minister Kamp ter inzage is gelegd. De meeste reacties zijn negatief tot zeer negatief. Alle reacties zijn te vinden in de inspraakbundel.

Dit park komt midden in het IJsselmeer te liggen, ten westen van Makkum vlak ten zuiden van de Afsluitdijk. Het gaat om 89 molens met een maximale tiphoogte van ruim 180 meter en een ashoogte van ongeveer 80 meter.

De IJsselmeervereniging heeft in haar reactie niet alleen bezwaar gemaakt tegen dit windpark vanwege de aantasting van het landschap en de negatieve effecten voor de recreatie, maar vooral ook de aandacht gericht op de negatieve effecten op de natuur van het IJsselmeer en de Waddenzee. Het IJsselmeer en de Waddenzee zijn Natura 2000-gebieden en projecten mogen daar alleen plaatsvinden als aangetoond is dat er geen significante negatieve effecten op de natuur zijn. Daarbij gaat het vooral om vogels, vleermuizen en vissen, ook in samenhang met andere (windmolen) projecten. Er is onvoldoende aangetoond dat die significante effecten er niet zullen zijn. Dit windpark kan en mag er volgens de IJsselmeervereniging en anderen om die redenen helemaal niet komen. De verwachting is dat de initiatiefnemers en de minister zich weinig gelegen zullen laten liggen aan de reacties. Het is nog onzeker wanneer het definitieve plan op tafel zal liggen. Dat zal kort voor of kort na de zomer zijn. In ieder geval bereiden een aantal organisaties,

waaronder natuurlijk de IJsselmeervereniging, zich erop voor dat dit windpark bestreden moet worden bij de Raad van State.

Om in die procedure enige kans van slagen te hebben is het noodzakelijk dat onafhankelijke experts de stelling ondersteunen dat significante effecten niet zijn uitgesloten. De gezamenlijke organisaties hebben daarvoor het bekende Wageningse onderzoeksinstituut Alterra opdracht gegeven om dit onderzoek uit te voeren. Natuurlijk kan dit onderzoek pas worden afgerond als het definitieve besluit voor dit park is genomen.

Voor dat onderzoek is veel geld nodig. De verschillende natuur- en milieuorganisaties hebben al een groot deel van dit geld bijeen kunnen brengen vanuit hun eigen middelen. Zo heeft de IJsselmeervereniging uit het vermogen ook een bijdrage geleverd. Ook vanuit de recreatiesector zijn bijdragen te verwachten.

Maar de totale kosten voor de procedure bij de Raad van State zijn nog niet gedekt. Als u ook hieraan wilt bijdragen, kan dat door overmaking op de bankrekening van de IJsselmeervereniging NL 57 RABO 0138 3651 64 onder vermelding van 'Windpark Fryslân'.

Flevoland

De Provincie Flevoland zal waarschijnlijk kort voor de zomervakan-

tie beslissen over een provinciaal inpassingsplan voor windparken in noord- en zuidelijk Flevoland. De Noordoostpolder blijft buiten beschouwing, omdat daar al heel grote windparken in aanbouw zijn. Zoals het er nu uit ziet komen de meeste molens in Flevoland in clusters in de beide polders ter vervanging van de bestaande solitaire molens. Daarmee poogt Flevoland de molens landschappelijk minder rommelig te maken. Het zullen ook hier wel veel grotere molens worden. Wat het IJsselmeer betreft is belangrijk dat het bestaande Nuonpark tussen Lelystad en de Ketelbrug niet alleen wordt vervangen door grotere molens, maar dat daar ook een dubbele of drievoudige rij van gemaakt zou gaan worden. Gelukkig zal, zoals het er nu naar uit ziet, Flevoland geen windmolenpark willen plaatsen langs of op de Houtribdijk en dat moet vooral zo blijven. Een park op of langs de Houtribdijk is – net als Windpark Fryslân – desastreus voor de landschappelijke en natuurlijke kwaliteiten van het IJsselmeergebied. ■

Gravure Hoornse Hop.

Onderwaterarcheologie van het Hoornse Hop

Voor dit verhaal ben ik veel dank verschuldigd (voor o.a. foto's) aan Michiel Bartels, Pieter Tichelaar en de schrijvers van het boek Gezonken als een baksteen, dat ik mocht raadplegen: Michiel Bartels, Henk Dessens, Dieuwertje Duijn, Timo Berger, Christiaan Schricks, Martin Sluis en Margriet Sluis. Overige foto's van Angèle Steentjes

Door intensieve zeevaart en de Slag op de Zuiderzee is de verwachting dat er veel scheepswrakken op de bodem van het Hoornse Hop liggen. Op dit moment brengt de sonar de bodem van dit water bij Hoorn in kaart. De afgelopen jaren zijn er al interessante vondsten gedaan, zoals het verzwolgen dorp Etersheim en de hektjalk van Karsten Hoytes die op mysterieuze wijze schipbreuk leed.

Willem Goudswaard

Door intensieve zeevaart en de Slag op de Zuiderzee (zie kaders) is de verwachting dat er veel scheepswrakken op de bodem van Hoornse Hop liggen. Tot 2010 is er geen systematisch onderzoek gedaan.

Wel werden door de Wrakopruimingsdienst van Rijkswaterstaat sedert 1903 systematisch wrakken verwijderd die visserij en scheepvaart hinderden. Deze werden zonder verder onderzoek op de dijk gezet. Archeoloog Gerrit van der Heide nam vanaf 1955 resten mee en deed voor zijn tijd vooruitstrevend onderzoek. Zo haalde hij in 1966 twee Amerikaanse archeologen naar Hoorn. Dit Amerikaanse duo had een zogenaamde 'mudpinger' ontwikkeld, een akoestisch meetinstrument waarmee objecten onder water konden worden opgespoord. Er werden allerlei resten waargenomen, maar het onderzoek is nooit voortgezet en de meetresultaten zijn nooit teruggevonden. Amateurduikers hebben allerlei vondsten opgedoken zoals kanonskogels, wapens en aardewerk. Een belangrijke vondst was het in 1632 verzwolgen dorp Etersheim.

Gezonken als een baksteen

De Schellinkhouster duiker Martin Sluis ontdekte in 1979 bij toeval een wrak, het eerste wrak in het Hoornse Hop, van het overnaadse middeleeuwse schip met een

lengte van 21 en een breedte van 8 meter. In 2002 nam Rijkswaterstaat de gelegenheid waar om een nieuwe sidescan-sonar op dit wrak uit te testen. De apparatuur bleek de resten van een kogge goed in beeld te brengen. Van het wrak was alleen de bodem met de ballastkeien bewaard gebleven. Het was op die plaats blijven liggen omdat het wrak niet direct in de vaargeul lag. Op 800 meter westelijk van het wrak werd met de sonar nog een ander wrak ontdekt, een middelgroot schip van ongeveer 18 meter. In het voorjaar 2003 gingen duikende leden van een archeologische werkgroep verder onderzoek doen naar het door Rijkswaterstaat ontdekte wrak. Het schip lag diep in de modder weggezakt. Na het wegspoelen van wat zand en schelpen kwamen gele bakstenen tevoorschijn, netjes opgestapeld. Het betrof dus een vrachtschip! Na diverse vervolgdrukken werden ook nog dakpannen en plavuizen aangetroffen. Toen later ook nog een stapeltje aardewerk werd aangetroffen, werd het ineens mogelijk meer over het schip te weten te komen. Na het schoonmaken leek het om het Friese aardewerk 'majolica' te gaan. De volgende duikdag werd een heel stapeltje borden omhooggehaald. Er stonden teksten op de borden met daarbij ook nog een jaartal 1752 en daaronder Makkum!

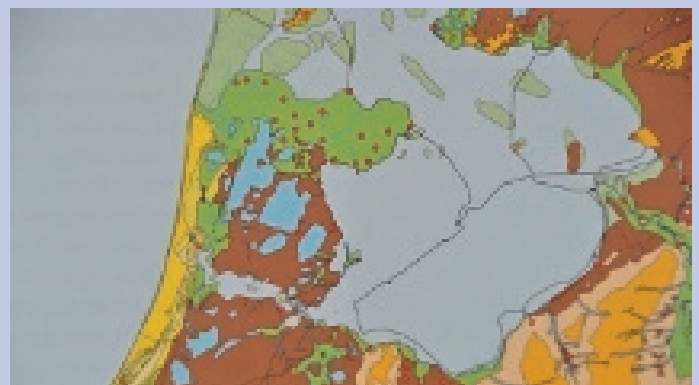
Hoornse Hop, ontstaan en economische bloei

Het Hoornse Hop is een inham van het IJsselmeer in West-Friesland. Het omvat de 7 kilometer lange kuststrook van Schardam-Hoorn-Schellinkhout en het water dat hier tussenin ligt.

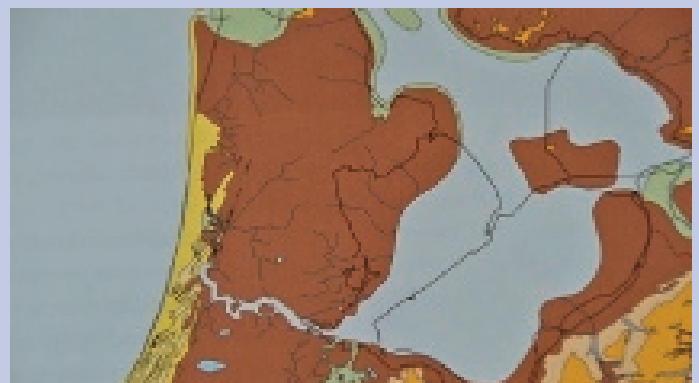
Vanaf de late Middeleeuwen nam de omvang van de Zuiderzee door zeespiegelstijging en stormvloed steeds meer toe. Veel kon men hier niet tegen doen. Als de vooroever en de dijk was weggeslagen, werd dit gebied opgegeven en werd verder landinwaarts een nieuwe 'inlaagdijk' aangelegd. Dit gebeurde bijvoorbeeld in 1391 bij Lutjeschardam en Hoorn. Deze nieuwe inlaagdijk werd onderdeel van de West-Friese Omringdijk. De zee spoelde het opgegeven land uit en zo ontstond het Hoornse Hop.

Levendige handel

Bij het groter worden van de Zuiderzee ging veel land verloren en verdronken dorpen, terpen en vestingen. Aan de andere kant bood de zee kansen voor transport en handel. De economie bloeide op en er werd handel gedreven met heel Noordwest-Europa. Door het ontstane Hoornse Hop kreeg Hoorn een uitstekende aansluiting met de Noordzee, Oostzee en Atlantische Oceaan. Er was een grote vraag naar schepen, de scheepsbouw floreerde en het aantal scheepsbewegingen nam intensief toe. Hoorn werd een VOC-stad. Waar schepen varen, vergaan ze. De Zuiderzee was een gevaarlijke zee met eb en vloed, wandelende zandbanken en zich steeds verplaatsende zeegeulen. Bovendien voeren er ook oorlogsschepen en vonden er zeeslagen plaats, waaronder de Slag op de Zuiderzee in 1573. Op de bodem moeten honderden scheepswrakken liggen, maar deze zijn nog weinig in kaart gebracht.

Ontstaan Hoornse Hop.

Situatie voor het ontstaan van het Hoornse Hop.

1. Drie bordjes
Makkumer
aardewerk.

2. Havenmeester
Jos de Groot uit
Hoorn met zijn
duikschatten.

3. Bakstenen uit
de tjalk.

4. Duikvondsten
uit het Hoornse
Hop.

5. Op ieder
potje past...
Hoornse Hop.

Toch was het verhaal nog niet compleet en dat bleef erg onbevredigend. Weliswaar wist men dat het een vrachtschip betrof, een hektjalk, gezonken in het zicht van de haven, en de lading was bekend. In 2010 werd bij toeval in het havenarchief een document gevonden dat eindelijk duidelijkheid bracht. In de nacht van 2 op 3 november 1752, 's morgens tussen twee en drie uur, is een schip, geladen met 30.000 bakstenen en duizend dakpannen, onverwacht gezonken. Het zonk zo snel dat de schipper en zijn knecht zich ternauwernood in het bijbootje wisten te redden. De tjalk was van Karsten Hoytes en was op 2 november uit Makkum vertrokken. De schipper was zijn zoon. Het schip verging onder mysterieuze omstandigheden in het zicht van de haven van Hoorn.

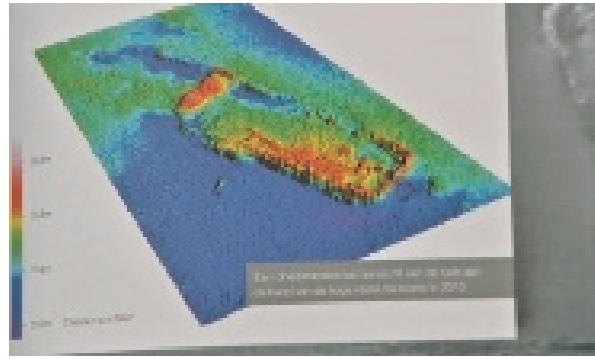
Makkum

Een mailtje naar de aardewerkfabriek Tichelaar in Makkum leverde een enthousiast telefoontje op van Pieter Tichelaar, gepensioneerd directeur van Koninklijke Tichelaar Makkum en specialist op het gebied van Fries aardewerk. Het bleek een unieke vondst, Makkumer majolica, ongebruikt, als lading van een schip! Ik ontmoette Pieter Tichelaar in zijn huis in Makkum. Ondanks zijn leeftijd is hij nog heel actief en bezig met het schrijven van een boek. Tevens zit hij in het bestuur van de stichting Don Quichot, die zich verzet tegen plaatsing van windmolens in het IJsselmeer. In 2004 is hij gepromoveerd op 'Fries aardewerk, een studie in delen'.

Ook Tichelaar is gefascineerd door het verhaal over het vergane schip van Karsten Hoytes en we hadden een boeiend gesprek. Hij twijfelde of het schip wel oorspronkelijk uit Makkum was vertrokken. De kleur van bakstenen wordt bepaald door de minerale samenstelling van de klei. Grofweg geeft kalkhoudende (zee)klei gele baksteen en ijzerhoudende (rivier)klei rode baksteen. In Makkum werden rode bakstenen geproduceerd en meer naar het noorden gele baksteen. Pieter Tichelaar veronderstelt dat het schip eerst naar Harlingen is gevaren en daar de Friese geeltjes heeft ingeladen (deze moesten onderin). Toen terug naar Makkum om daar de rest in te laden, die boven op de bakstenen kwam te liggen. De bakstenen, plavuizen en dakpannen waren in principe voldoende voor een compleet huis in die tijd.

Bodem scannen

Ondertussen is de gemeente Hoorn begonnen met het in beeld brengen van de bodem van het Hoornse Hop. Michiel Bartels, gemeentearcheoloog van de gemeente Hoorn, is sedert 2010 verantwoordelijk voor de archeologie in de regio oostelijk West-Friesland. Mijn interesse ging uit naar de onderwaterarcheologie van het Hoornse Hop. Mijn vraag was hoe het staat met het archeologisch vooronderzoek bij de aanleg van een eiland in het Hoornse Hop. Bartels vertelde dat Nederland in 1992 het Europese verdrag van Malta ondertekende. Sinds 2007 is dit wettelijk verankerd in de monumentenwet van 1988: de WAMz (Wet Archeologische Monumentenzorg).

Links: Prachtig aardewerk uit het Hoornse Hop. Rechts: Driedimensionaal onderwaterbeeld van een tjalk in het Hoornse Hop.

Hierin is vastgelegd dat gemeenten verantwoordelijk zijn voor het beschermen van archeologisch erfgoed. Het is dus aan de gemeente om bij ruimtelijke planvorming archeologisch vooronderzoek te doen. Wat het Hoornse Hop betreft is de gemeente Hoorn nu bezig de bodem van dit gebied met sonars in kaart te brengen, aldus Bartels. Opmerkelijk is dat het Luwteproject in de Hoornse Hop niet onder Hoorn valt, maar onder Lelystad: een gevolg van de oude gemeentegrenzen die destijds de droog te maken Markerwaard nog tot het grondgebied van Lelystad rekende. Het is niet bekend of Lelystad dit gebied archeologisch in kaart brengt.

Bartels' medewerkster Sarah Muller zat achter haar computer en toonde het deel van het Hoornse Hop dat tot nu toe gescand was. Dit gebeurde aanvankelijk

met een sidescan-sonar, die naast of achter het schip hangt en in het water wordt gelaten. Muller: 'De laatste tijd wordt het onderzoek uitgevoerd met een nieuw multibeam-systeem waarmee een uiterst gedetailleerd beeld kan worden verkregen van objecten in de bodem. Ook kunnen objecten in 3D van alle kanten worden bekeken. Zo zijn inmiddels een oude inlaagdijk, een vuilnisbelt, een kanon en een zwaard in beeld gebracht.' De tijd vloog om, het was zo vijf uur. Duidelijk blijkt hoe belangrijk het is dat ons archeologisch erfgoed op een zorgvuldige manier in kaart wordt gebracht, onderzocht en beheerd. Alleen zo kunnen we de kennis over onze geschiedenis verdiepen en uitbreiden. Het Hoornse Hop herbergt een veelbelovend erfgoed. We kijken met veel belangstelling uit naar wat dit gaat opleveren. ■

De Slag op de Zuiderzee

Bij het Hoornse Hop liggen ook de nodige wrakken als gevolg van de Slag op de Zuiderzee. Deze slag was een uitvloeisel van de Geuzenopstand gericht tegen de Spaanse overheersing. De Geuzenvloot, onder aanvoering van admiraal Lumey, was om politieke redenen uit Engeland gezet, zwierf rond op zee en maakte zich op de Zuiderzeesteden te bezetten. Door storm en tegenwind verdaagde de vloot naar het zuiden, waar bij verrassing Den Briel werd ingenomen. Na meerdere steden te hebben bevrijd zeilden de Geuzen nu richting Zuiderzee met als doel in het Noorderkwartier (het deel van Noord-Holland boven het Oude IJ) een Oranje-gezind bolwerk op te zetten. In het Prinsgezinde Enkhuizen werden de Geuzen zonder slag of stoot binnengelaten; Enkhuizen werd de eerste bevrijde stad in het Noorderkwartier. De Prins benoemde Diederik Sonoy tot gouverneur en aanvoerder van de Watergeuzen. Vervolgens was Hoorn aan de beurt. Hoorn had Spaansgezinde burgemeesters en de inwoners twijfelden welke kant te kiezen. Toen de Enkhuizers aan de Poort verschenen, besloten de burgers zich achter Oranje te scharen en openden de Poort.

De burgemeesters vluchtten de stad uit en de Spaansgezinde regering vestigde zich in Amsterdam. Intussen waren alle steden ten noorden van Amsterdam Oranjegezind geworden en de Geuzen legden een blokkade aan in het IJ.

Enteren

De Spaansgezinden gingen tot de aanval over. Haarlem was het eerste doel, de stad werd belegerd en herovert. Daarna was Alkmaar aan de beurt, maar deze stad hield stand. De blokkade was Alva een doorn in het oog. Hij rustte een grote vloot uit onder aanvoering van Bossu. Op 12 september vertrok Bossu uit Amsterdam en wist de blokkade te doorbreken. De Geuzenvloot onder aanvoering van admiraal Dirkzoon uit Monnickendam met zijn schip *De Eendracht* trok zich terug en verschanste zich bij Marken. Op 5 oktober ging de strijd verder. In de loop van de dag bleek de Geuzenvloot in de minderheid en onvoldoende bewapend. Besloten werd van tactiek te veranderen, zich toe te leggen op het enteren van de Spaanse schepen en over te gaan op man-tegen-mangevechten. Het werd een bloedige strijd zonder winnaar. De Geuzen werden naar het noorden gedreven en gingen voor anker bij Hoorn. Vanuit de stad werd de vloot van verse manschappen en munitie voorzien. Op 11 oktober draaide de wind en de vloot van de Watergeuzen zette koers richting de Spaanse vloot, aangevoerd door de Graaf van Bossu. Ook nu werd het een felle strijd. Het Spaanse admiraalschip werd door vier schepen geënterd en liep aan de grond. De Spanjaarden hielden stand. Maar toen Jan Haring in de mast wist te klimmen en de vlag naar beneden haalde, vluchtten de Spaanse schepen. Dit kostte Haring wel zijn leven. Bossu werd met tweehonderd manschappen gevangengenomen en naar Hoorn gebracht.

Uitgewoond...

Sinds maart 2016 zijn we volgens het CBS (Centraal Bureau voor de Statistiek) in ons land met zijn 17 miljoen. Hoogste tijd om de hopperzuigers en betonmolens op volle toeren te laten draaien? Toch maar even wachten. Zeker met IJburg II. In die bevolkingsgroei heeft de zittende bevolking nauwelijks nog een aandeel. Het statistiekbureau concludeert dan ook: de bevolking groeit, maar niet het autochtone deel. Dat deel omvat de overgrote meerderheid van onze bevolking, en wat van belang is: die is al onderdak, al kan het voor sommigen beter. Dat is maar goed ook want met nieuwbouw wordt per jaar nog geen procent toegevoegd aan de woningvoorraad. Een beter gebruik van die enorme woningvoorraad zet dus veel meer zoden aan de dijk. En maakt zo nog meer grootschalige nieuwbouw in bijvoorbeeld het IJmeer overbodig. Dat beter gebruik tekent zich, voor wie het zien wil, nu al af.

In ons verweer tegen IJburg II bij de Raad van State noemden we al de vrijkomende woningen als gevolg van de ophanden zijnde woningverlating door het veranderen van de naoorlogse geboortegolf in een uitvaartgolf. Als die stroom eenmaal op gang komt, zal die de jaarlijkse nieuwbouwproductie overtreffen. Dat weten we zeker want die ouderen zijn er al en de woningen ook. Toegegeven, dit speelt over enkele jaren pas echt, maar IJburg II ligt er ook nog lang niet. Valen woningverlating en nieuwbouwoplevering straks samen, dan stort de woningmarkt in vanwege dubbel aanbod. Bepaald geen perspectief om nu voortvarend peperdure eilanden te gaan opspuiten en met dure bruggen (of tunnels!) met elkaar te verbinden – en met een eventuele dubbelstad Amsterdam-Almere.

Inmiddels gebeurt er meer. In de afgelopen crisisjaren, waarin nauwelijks nog werd gebouwd, nam de bevolking van Amsterdam toch toe. Men heeft ingeschikt. De woningvoorraad wordt dus minder slordig bewoond dan voorheen. Het aantal personen per woning neemt weer toe. Dat is maar ten dele te wijten aan bouwma-

laise tijdens de crisisjaren. Het wonen is veel duurder geworden. En de inkomens houden daarmee geen gelijke tred. Ook de compenserende huurtoeslagen niet. We zien dat starters het opzetten van een huishouden uitstellen en langer thuis blijven wonen.

En dan zijn er in de stad op het droge de andere in ontwikkeling genomen nieuwbouwlocaties en de leegstaande kantoren nog. Die zijn allemaal tegen lagere kosten en minder risico dan IJburg II te realiseren. En tussentijds te stoppen als blijkt dat er genoeg zijn. Wat betekent dit voor de minder draagkrachtige woningzoekenden? Bij IJburg II zal de stad de eigen broek zelf moeten ophouden. Alle dure waterstaatswerken moeten uit de planopbrengsten worden bekostigd, dus door de markt. Daar komt dus niets terecht van sociale woningbouw. Vandaar dat nu op Centrum-eiland de eerste zelfbouwers op hun gekochte kavels aan de gang mogen. De tegenstelling tussen natuurbescherming en woningnood, zoals die destijds bij het IJburg-referendum werd voorgespiegeld door de gemeente, gaat dus niet op. De opgeheven speciale vogelbeschermingzones waarin IJburg II is geprojecteerd, worden gewoon verkwanseld aan wie het kan en wil betalen. Amsterdam bouwt hier niet voor de woonbehoefte, maar voor de woonbegeerte. Kassa!

Ten slotte is het nog maar de vraag of Amsterdam zo in trek zal blijven als nu. Zullen de toestromers zich nestelen of zoeken ze hun heil net als voorheen na enige tijd elders? De klaagzang over de volte en onleefbaarheid zwelt al aan. Een vlucht naar de periferie is denkbaar, te meer wanneer daar aantrekkelijke woningen vrij gaan komen. Ook de moderne communicatiemiddelen maken het wonen en werken buiten de grote stad gemakkelijker. Kortom, in zo'n onzekere situatie is verder bouwen aan IJburg II wel heel roekeloos. Dat zullen ook de investeerders zich steeds meer realiseren. Als natuurbeschermers hebben we de wind mee. Amsterdam is in het IJmeer nu wel uitgewoond... ■